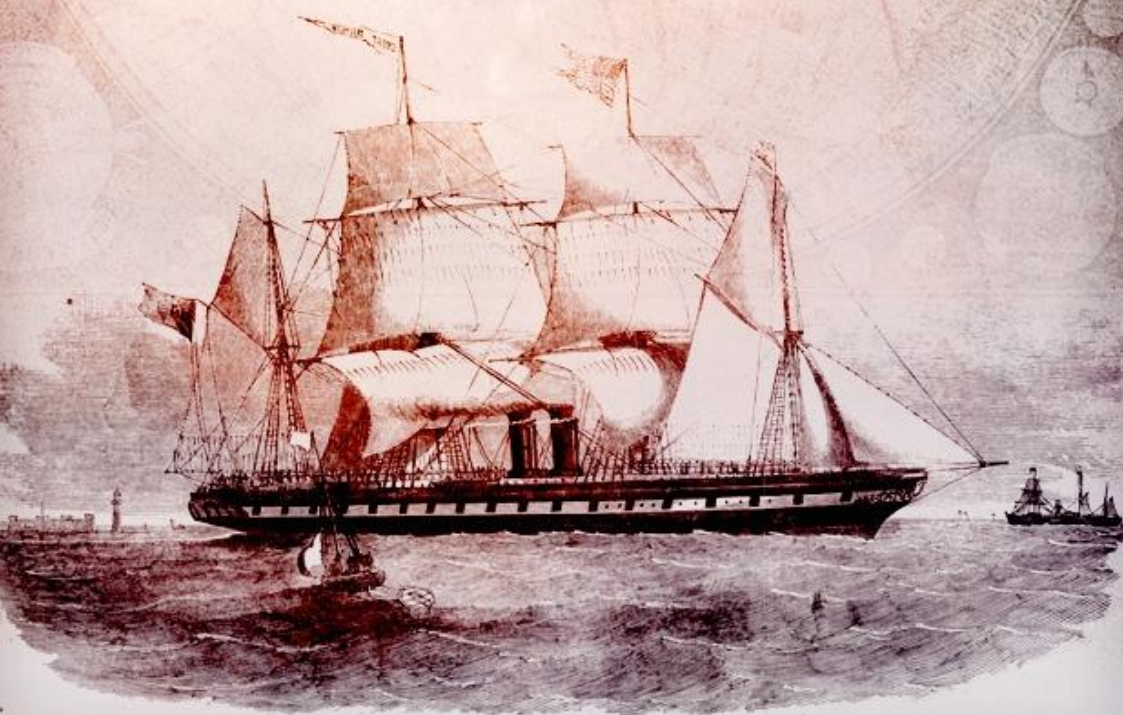

Жуль Верн

ДЗЕЦІ
КАПІТАНА
ГРАНТА

ЧАСТКА ПЕРШАЯ

РАЗДЕЛ ПЕРШЫ

Молат-рыба

Дваццаць шастога ліпеня 1864 года пры свежым нордосце па водах паўночнага канала шпарка імчалася цудоўная яхта. На верхавінцы яе бізані развяваўся англійскі флаг, а на грот-мачце быў відаць брэйд-вымпел¹ з вышытымі золатам ініцыяламі «Э. Г.».

Яхта гэта мела назву «Дункан». Яна належала Эдуарду Гленарвану, ганароваму члену вядомага ўсяму Злучанаму каралеўству² Темзінскага яхт-клуба. На барту яхты знаходзіліся: сам гаспадар яхты, яго маладая жонка, Элен Гленарван, і стрыечны брат — маёр Мак-Набс.

Толькі што спушчаны са стапеляў верфі, «Дункан» заканчваў пробную паездку па Клайдскаму заліву і цяпер варочаўся ў свой порт — Глазго. На гарызонце ўжо вырысоўваўся сілуэт вострава Арэна, калі вахценны матрос далажыў, што за кармой плыве нейкая вялікая

рыба. Капітан Джон Мангльс адразу сказаў аб гэтым гаспадару яхты.

Падняўшыся на палубу разам з маёрам Мак-Набсам, Гленарван запытаў у капітана, што гэта за рыба.

— Я думаю, што гэта вялікая акула, сэр.

— Акула ў гэтых водах? — недаверліва ўсклікнуў Гленарван.

— Так. У гэтым няма нічога дзіўнага, — пацвердзіў капітан. — Гэтая акула належыць да віду, які сустракаецца ва ўсіх морах і пад усімі шыротамі. Гэта молат-рыба. Калі вы дазволіце, мы паспрабуем злавіць яе; гэта забавіць місіс Гленарван і вырашыць нашы сумненні.

— Якая ваша думка, дарагі Мак-Набс? — запытаў Гленарван. — Ці варта займацца гэтай лоўляй?

— Наперад згодзен з вашым рашэннем, — флегматычна адказаў маёр.

Капітан Мангльс загаварыў зноў:

— Я хачу яшчэ дадаць, што гэтых небяспечных драпежнікаў неабходна ўсюды знішчаць. Прапаную скарыстаць гэты выпадак, каб адначасова паглядзець цікавае відовішча і зрабіць карысную справу.

— Добра, Джон, — сказаў Гленарван, — пачынайце!

Ён паслаў па жонку. Элен, зацікаўленая маючым быць спектаклем, зараз-жа паднялася на палубу.

З капітанскага мосціка добра былі відаць усе рухі вялізнай драпежніцы. Яна то нырала ў празрыстую ваду, то вельмі хутка рушыла следам за яхтай.

Джон Мангльс зрабіў неабходныя загады, і праз кароткі час матросы кінулі ў ваду тоўсты канат з крукам на канцы, на які быў начэплен вялікі кавалак сала.

Акула, якая хоць і знаходзілася на адлегласці пяцідзсяці ярдаў³, адразу ўчула прынаду і стралою рушыла да яе. Цяпер выразна можна было бачыць, як моцна б'юць у вадзе яе плаўнікі, шэрыя па канцах і чорныя ля асновы. Па меры таго як яна набліжалася да прынады, яе велізарныя пукатыя вочы разгараліся прагнасцю, а пашча з чатырма радамі густых зубоў шырока разявілася. Галава акулы мела форму двубаковага малатка, насаджанага на рукаятку. Джон Мангльс не памыліўся: гэта сапраўды была самая драпежная і пражэрлівая прадстаўніца атрада акулападобных — молат-рыба.

Пасажыры і каманда «Дункана» з надзвычайнай цікавасцю сачылі за кожным

рухам акулы. Хутка драпежніца апынулася каля самага крука; яна перавярнулася на спіну, каб зручней было праглынуць сала, і прынада ў момант знікла ў яе вялізнай пашчы. У гэты-ж час, ірвануўшы канат, акула сама сябе «накалола» на крук, і матросы пачалі выцягваць яе з вады пры дапамозе блокаў, прымацаваных да канца грот-рэі.

Акула сударажна пачала кідацца ва ўсе бакі, адчуўшы, што яе выцягваюць з роднай стыхіі. Але гэта не спалохала матросаў; яны хутка справіліся з яе шалам, накінуўшы ёй на хвост мёртвую пятлю. Яшчэ праз некалькі секунд акулу паднялі на палубу. Зараз-жа да яе асцярожна падышоў матрос і, выбраўшы зручны момант, адным ударам сякеры адсек страшны хвост.

Лоўля скончылася. Драпежніца цяпер не ўяўляла ніякай небяспекі. Нянавісць маракоў да акул была задаволена, але не іх цікаўнасць. Сапраўды, на караблях увайшло ў звычай глядзець, што ёсць у страўніках злоўленых акул. Ведаючы пражэрліvasць гэтых драпежніц, матросы спадзяюцца на самыя нечаканыя знаходкі і часта не памыляюцца ў сваіх разліках.

Элен Гленарван не пажадала прысутнічаць пры гэтым агідным відовішчы і вярнулася да сябе ў каюту.

Акула яшчэ была жывая. Гэта быў буйны экзэмпляр, даўжынёй у дзесяць футаў і вагой у шэсцьсот фунтаў. І вага і памеры злоўленай драпежніцы былі нармальнымі для гэтай рознавіднасці акулы, адной з найбольш небяспечных.

Неўзабаве вялізная рыба была рассечана сякерамі на часткі. Крук прайшоў да самага страўніка; апошні быў зусім пустым. Як відаць, акула доўгі час спраўляла пост. Расчараваныя маракі хацелі ўжо выкінуць у ваду пасечаную тушу, як раптам увагу боцмана прыцягнуў нейкі дзіўны прадмет, які шчыльна загруз у адной са складак нутра драпежніцы.

— Што гэта такое? — усклікнуў ён.

— Гэта кавалак скалы, — пажартаваў адзін з матросаў, — які акула праглынула замест баласта!

— Не, — адказаў яму ў тон другі, — гэта ядро, якім стрэлілі ў бруха гэтай абжоры і якое яна не паспела пераварыць!

— Сціхніце! — сказаў памочнік капітана, Том Аусцін. — Хіба вы не бачыце, што гэтая

акула — горкая п'яніца і, каб не страціць ні кроплі напітку, выпіла яго разам з бутэлькай!

— Як? — ускрыкнуў Гленарван. — У гэтай акулы ў жываце аказалася бутэлька?

— Самая звычайная, сэр, — адказаў боцман. — Толькі можна пэўна сказаць, што яна трапіла ў бруха акулы не прама з віннага склепа!

— Том, дастаньце гэтую бутэльку, — сказаў Гленарван. — Толькі асцярожна: у вылаўленых у моры бутэльках часта знаходзяцца важныя дакументы.

— Вы верыце ў гэта? — запытаў Мак-Набс.

— Веру ў тое, што гэта здараецца, — адказаў Гленарван.

— О, я не збіраюся спрачацца з вамі. Зусім магчыма, што бутэлька сапраўды захоўвае якую-небудзь таямніцу.

— Зараз мы даведаемся пра гэта. Ну, як справы, Том?

— Гатова, сэр, — адказаў памочнік, паказваючы нейкую бясформенную глыбу, з цяжкасцю выцягнутую з страўніка акулы.

— Вельмі добра, — сказаў Гленарван. — Загадайце добра вымыць бутэльку і прынясіце яе ў кают-кампанію.

Том Аусцін падпарадкаваўся, і ў хуткім часе знойдзеная пры такіх дзіўных акалічнасцях бутэлька апынулася на стале, вакол якога расселіся Эдуард Гленарван, маёр Мак-Набс, Джон-Мангльс і Элен Гленарван, цікаўная, як і ўсе жанчыны.

У моры ўсякі пусцяк — падзея. Тыя, што сядзелі вакол стала, напружана маўчалі. Усе дапытліва пазіралі на знаходку. Або была ў ёй вестка пра страшную катастрофу ці толькі недарэчная пісаніна якога-небудзь тужлівага марака, кінутая на волю хваль?

Гленарван адразу пачаў агляд бутэлькі. Аднак ён дзейнічаў з усёй асцярожнасцю, якая адпавядала выпадку. Гледзячы з боку, яго можна было палічыць за следчага, які аглядае каштоўны «рэчавы доказ» у важным судовым працэсе. І Гленарван меў падставу рабіць так, бо часта самы нікчэмны след можа навесці на важнае адкрыццё.

Перш чым адкрыць бутэльку, Гленарван уважліва агледзеў яе звонку. У яе было доўгае горлачка, з якога ўсё яшчэ тырчэў кусок іржавага дроту. Тоўстае шкло бутэлькі, здольнае вытрымаць ціск у многа атмасфер, ясна паказвала, што гэта была бутэлька ад шампанскага. Такімі бутэлькамі вінаробы

Эпернея разбіваюць крэслы, прычым на шкле не застаецца нават драпіны. Не дзіва, што гэта бутэлька засталася цэлай, вытрымаўшы ўсе выпадковасці доўгага вандравання.

— Бутэлька кліко⁴, — пасведчыў маёр.

І паколькі ён з'яўляўся знаўцам у гэтай галіне, яго сцвярджэнне было прынята без пярэчанняў.

— Дарагі маёр, — сказала Элен, — ці не ўсёроўна, што гэта за бутэлька, калі мы не ведаем, адкуль яна прышлыла?

— Мы даведаемся пра гэта, Элен, — адказаў Гленарван. — Ужо зараз мы можам сцвярджаць, што яна прышлыла здалёк. Паглядзіце на напластаванні на шкле, якія ўтварыліся пад уплывам мінеральных прымешак у марскоў вадзе. Гэта знаходка прайшла доўгі шлях па акіяну, перш чым трапіла ў живот акулы.

— Не магу не згадзіцца з вашымі справядлівымі заўвагамі, — сказаў маёр. — Гэта пасудзіна, абароненая сваёй каменнай абалонкай, сапраўды магла зрабіць доўгае падарожжа.

— Але адкуль яна прышлыла? — запытала Элен.

— Пачакайце, Элен, пачакайце, — адказаў Гленарван, — з такімі бутэлькамі трэба перш за

ўсё быць цярплівым. Спадзяюся, што не памыляюся, калі скажу, што яна сама дасць адказ на нашы пытанні.

Сказаўшы гэта, Гленарван пачаў асцярожна ачышчаць ад нарастаў горлачка бутэлькі. Неўзабаве паказаўся корак, вельмі сапсуты марскоў вадой.

— Шкада! — сказаў Гленарван. — Калі ў бутэльцы захоўваюцца дакументы, дык яны, напэўна, будуць падмочанымі!

— Так, гэтага трэба асцерагацца, — згадзіўся маёр.

— Добра яшчэ, — дадаў Гленарван, — што акула своечасова праглынула гэту бутэльку і даставіла яе на борт «Дункана»: корак вельмі дрэнны і бутэлька немінуча павінна была-б затануць.

— Безумоўна! — пацвердзіў Джон Мангльс. — І ўсё-такі шкада, што мы яе не знайшлі проста ў моры. Тады-б, вызначыўшы шырату і даўгату і вывучыўшы паветраныя і марскія плыні, можна было-б зрабіць вывад аб пройдзеным ёю шляху. А цяпер пры такім паштальёне, які плыве супроць вятроў і плыняў, можна меркаваць усё, што хочаце, з аднолькава няўстойлівымі асновамі і доляй мажлівасці.

— Не спяшайцеся з вывадамі, Джон! Паглядзім! — пярэчыў Гленарван і вельмі асцярожна вынуў корак.

Моцны пах марской вады разышоўся па каюце.

— Ну? — запытала Элен з чыстай жаночай нецярпліваасцю.

— Так, я не памыліўся, — адказаў Гленарван. — Тут ёсць паперы.

— Дакументы! Дакументы! — крыкнула Элен.

— Толькі, — дадаў Гленарван, — уражанне такое, што яны папсаваны вадой, і іх немагчыма дастаць, бо прыліпілі да бакоў.

— Разаб'ем бутэльку, — прапанаваў Мак-Набс.

— Я хацеў-бы захаваць яе цэлай, — запярэчыў Гленарван.

— Я таксама, — адразу згадзіўся маёр.

— Вы, безумоўна, правы, — сказаў Джон Мангльс, — але з-за таго, што паперы больш каштоўныя за бутэльку, прыдзецца афяраваць другім дзеля першага.

— Дастаткова будзе адбіць горлачка! — усклікнула Элен.

Іншага выхаду сапраўды не было, і Гленарвану заставалася толькі адбіць горлачка

каштоўнай бутэльні. Давялося паслаць па малаток, бо наросты на бутэльніцы зрабіліся цвёрдыя, як граніт. Неўзабаве асколкі шкла ўпалі на стол, і Гленарван з найвялікшай асцярогай аддзяліў ад бакоў бутэльні прыліплыя да іх лісткі паперы, вынуў іх з бутэльні і разлажыў паасобку на стале. Элен, Мак-Набс і Джон Мангльс шчыльным кругам абступілі яго.

РАЗДЗЕЛ ДРУГІ

Тры дакументы

Лісты паперы, якія вынуты з бутэльні, былі напалавіну раз'едзены марскою вадою і на іх можна было разабраць толькі асобныя, не злучаныя паміж сабой і таму незразумелыя словы. На працягу некалькіх мінут Гленарван моўчкі ўважліва разглядаў кожную паперку, паварачваючы яе ва ўсе бакі, разглядаючы супроць святла, вывучаючы кожную літару, пакінутую морам. Урэшце ён павярнуўся да сваіх спадарожнікаў, якія, суняўшы дыханне, не зводзілі з яго позіркаў.

— Тут тры розных дакументы, — сказаў ён. — Адзін напісаны па-англійску, два астатніх — па-французску і па-нямецку. Як відаць, усе тры

дакументы маюць адзін і той-жа тэкст і з'яўляюцца перакладамі. Я зрабіў такі вывад, звернуўшы ўцалеўшыя словы.

— Можна ўлавіць сэнс дакументаў? — запытала Элен

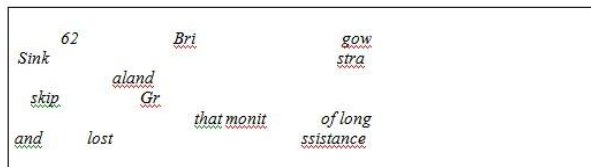
— Цяжка адказаць на гэта пытанне, дарагая Элен, бо словы, якія асталіся, надзвычай адрывістыя...

— Але магчыма, што тэкст аднаго дакумента можна дапоўніць тэкстам і двух астатніх? — запытаў маёр.

— Напэўна, гэта магчыма, — сказаў Джон Мангльс. — Бо цяжка ўявіць, каб мора знішчыла ва ўсіх трох дакументах адны і тыя-ж месцы. Звяраючы ўцалеўшыя ўрыўкі сказаў, мы абавязкова выкрыем іх сэнс.

— Правільна, Джон, — адказаў Гленарван. — Але толькі гэту работу трэба рабіць метадычна. Пачнем з англійскага дакумента.

Гэта паперка мела такі выгляд.

— М-так... — прамармытаў маёр. — Нельга сказаць, што гэта зусім яснае пісьмо.

— Аднак, — заўважыў капітан, — запіску пісаў чалавек, які добра валодаў англійскай мовай.

— У гэтым няма сумнення, — адказаў Гленарван. — Слова *sink, aland, that, and, lost* — непашкоджаны, *skipr*, які відаць, азначае *skipper* — шкіпер, а суседнія дзве літары *Gr*, відаць, пачатак прозвішча гэтага шкіпера патануўшага карабля.

— Дадамо яшчэ сюды не наводзячыя на сумненні тлумачэнні слоў *monit i ssistance*⁵.

— Гэта ўжо не так дрэнна! — усклікнула Элен.

— Але тут нехапае цэлых радкоў! — запырэчыў маёр. — Як даведацца пра назву загінуўшага судна і месца крушэння?

— Даведаемся! — упэўнена сказаў Гленарван.

— Несумненна, — пацвердзіў маёр, які заўсёды згаджаўся з думкай суседа, — але якім чынам?

— Дапоўніўшы адзін дакумент другімі!

— Дык хутчэй-жа пачынайце! — упрашала Элен.

Другі шматок паперы быў папсаваны болей, чым першы. На ім уцалела толькі некалькі асобных слоў, размешчаных такім чынам:

– Гэта напісана па-нямецку! – крыкнуў Джон Мангльс, паглядзеўшы на дакумент.

– Тады перакладзіце нам змест запіскі.

Капітан вывучыў дакумент і потым сказаў:

– Перш за ўсё мы маем тут указанне на час здарэння: 7 juni – значыць 7 чэрвеня. Спалучыўшы гэта з лічбай 62 з англійскай запіскі, дату катастрофы можна ўстанавіць зусім дакладна: 7 чэрвеня 1862 года.

– Надзвычайна! – усклікнула Элен. – Прадаўжайце, Джон.

– У тым-жа радку ёсць спалучэнне літар Glas. У англійскай запісцы ў гэтым-жа радку ёсць канец гэтага слова: gow. Значыць, гутарка ідзе аб судне, якое прыпісана да порта Glasgow – Глазго.

— І я так думаю, — дадаў маёр.

— Другога радка ў нямецкай запісцы зусім няма, — гаварыў далей капітан, — але затое трэці мае два важных словы: zwei, што азначае два, і atrosen — няпоўнае Matrosen — матроса.

— Значыць, — сказала Элен, — гутарка ідзе аб капітане і двух матросах?

— Магчыма, — пацвердзіў Гленарван.

— Прызнаюся, — гаварыў далей капітан, — што наступнае слова — graus — мяне здзіўляе. Не ведаю, як яго перакласці. Магчыма яно будзе больш зразумелым пасля азнаямлення з трэцім дакументам? Што датычыць двух апошніх слоў — bringt ihnen, — то растлумачыць іх можна лёгка. Даслоўна яны азначаюць: «прынясіце ім», у спалучэнні-ж са словам assistance з англійскага дакумента, змешчаным таксама, як і яны, у сёмым радку яны складаюць пэўны сказ: «дапамажыце ім».

— Так, гэта ясна, — сказаў Гленарван: — «дапамажыце ім»! Але дзе знаходзяцца гэтыя няшчасныя? Да гэтага часу мы не сустрэлі ніякага ўказання на месца здарэння. Адкуль мы даведаемся, дзе адбылася катастрофа?

— Будзем спадзявацца, што французскі дакумент будзе больш ясны! — усклікнула Элен.

— Паглядзім французскую запіску, — адказаў Гленарван. — На шчасце, мы ўсе ведаем гэтую мову, так што чытанне яе не затрудніць нас.

Вось дакладная копія французскага дакумента:

7 чэрвеня 1862	трохмачтавы	"Брытанія" Глазго
Крушэнне	гоні	паўдн.
	бераг	два матросы
Капітан Гр.		(abor)
кантын	(pr)	лоты (indi)
кінулі гэты дакумент		даўгаты
і 37° 11' шыраты		
загінуў		дапамажыце ім

— Тут лічбы, панове! — усклікнула Элен. — Глядзіце, тут ёсць лічбы!

— Давайце рабіць усё па парадку, — сказаў Гленарван. — Пачнем спачатку і адно за адным аднавім значэнне кожнага слова. З першага радка зразумела, што справа ідзе аб трохмачтавым судне. Назва яго — «Брытанія»; гэта зразумела з параўнання гэтай запіскі з англійскай. З двух наступных слоў: *gonie* і *austral* зразумела толькі апошняе⁶.

— Вось гэта ўжо каштоўнае ўказанне, — заўважыў Джон Мангльс. — Крушэнне адбылося ў паўднёвым паўшар'і!

— Даволі няпэўнае ўказанне, — засупярэчыў Мак-Набс.

— Прадаўжаю, — сказаў Гленарван. — Слова abor — карань дзеяслова aborder — прыставаць! Гэтыя няшчасныя прысталі к якому-небудзь берагу. Але к якому? Contin... Ці не к кантыненту? Cruel — люты...

— Тут ёсць слова люты? — запытаў Джон Мангльс. — Тады мне зразумела, што азначае ўрывак слова grans у нямецкім тэксце: гэта — grausam — люты!

— Пойдзем далей! — весела сказаў Гленарван, цікавасць якога вельмі разгарэлася па меры таго, як раскрываўся сэнс гэтых напалавіну сцёртых абарваных слоў. — Indi... як гэта разумець? Ці не трапілі яны ў Індыю? А тут незразумела ongit... Ага, гэта longitude — даўгата! А вось і шырата — $37^{\circ}11'$. Урэшце ў нас ёсць зусім дакладнае ўказанне!

— Так то так, але даўгаты ў вас няма! — дадаў Мак-Набс.

— Трэба ўмець задавальняцца малым, дарагі маёр, — запырэчыў Гленарван. — Ведаць дакладна шырату — ужо не так кепска! Безумоўна, французскі тэкст самы поўны з усіх. Таксама ясна, што кожная з запісак уяўляе дакладны пераклад двух другіх, бо ва ўсіх трох аднолькавая колькасць радкоў. Таму трэба аб'яднаць усе тры тэксты, перакласці іх на

якую-небудзь адну мову і тады ўжо шукаць найбольш лагічнае, яснае і магчымае тлумачэнне.

— На якую-ж мову вы збіраецеся перакласці дакумент: на англійскую ці нямецкую? — запытаў маёр.

— На французскую, бо французская запіска захавала для нас найбольшую колькасць патрэбных слоў, — адказаў Гленарван.

— Вы праўду кажаце, сэр, — заўважыў Джон Мангльс, — дарэчы, мы ўсе валодаем гэтай мовай.

— Значыць, вырашана. Я перапішу гэты дакумент, злучаючы ўрыўкі сказаў дакладна ў тым парадку, у якім яны размешчаны ў арыгіналах, і, пакідаючы прабелы, дапішу тыя няпоўныя словы, сэнс якіх ясны і безумоўны, а потым мы паглядзім.

Гленарван узяў пяро і праз некалькі хвілін паказаў сваім сябрам лісток паперы з наступнымі радкамі²:

Vern3

У гэту хвіліну ў каюту ўвайшоў матрос; ён далажыў капітану Мангльсу, што «Дункан» увайшоў у Клайдскую затоку.

— Якія вашы намеры, сэр? — звярнуўся капітан да Гленарвана.

— Як мага хутчэй прыбыць у Думбартон. Адтуль Элен вернецца ў Малькольм-Кэстль, а я паеду ў Лондан, каб уручыць гэты дакумент лордам адміралцейства.

Джон Мангльс аддаў адпаведныя загады, і матрос вышаў, каб перадаць іх памочніку капітана.

— А цяпер, сябры, — сказаў Гленарван, — возьмемся зноў за расшыфроўку. Мы натрапілі на сляды вялікага няшчасця. Ад нашай здагадлівасці залежыць жыццё некалькіх чалавек. Трэба напружыць увесь розум, усю кемлівасць, каб знайсці ключ да гэтай загадкі.

— Мы гарым жаданнем зрабіць гэта, дарагі Эдуард, — адказала Элен.

— Перш за ўсё, — прапанаваў Гленарван, — падзелім гэты дакумент на тры часткі: першую — вядомую, другую — якая дазваляе дапускаць, і трэцюю — невядомую. Што нам вядома? Нам вядома, што 7 чэрвеня 1862 года трохмачтавы карабль «Брытанія» пацярпеў крушэнне, што яго капітан і два матросы кінулі гэтыя дакументы ў мора ў нейкім пункце зямнога шара, размешчаным пад $37^{\circ} 11'$ шыраты; урэшце нам вядома, што яны просяць аказаць ім дапамогу.

— Зусім верна, — пацвердзіў маёр.

— Якія меркаванні мы можам рабіць? — прадаўжаў Гленарван. — Перш за ўсё, што крушэнне адбылося ў морах паўднёвага паўшар'я. Тут я перш за ўсё хачу звярнуць вашу ўвагу на ўцалеўшую частку слова «гоні». Ці не ёсць гэта назва краіны?

Патагоніі? — усклікнула Элен.

Так.

Але ці перасякаецца Патагонія трыццаць сёмай паралеллю? — запытаў маёр.

— Гэта лёгка праверыць, — сказаў Джон Мангльс, разгортваючы карту Паўднёвай Амерыкі. — Так яно і ёсць. Трыццаць сёмая паралель перасякае Арауканію, праходзіць па пампасах уздоўж паўночных граніц Патагоніі і губляецца ў водах Атлантычнага акіяна.

— Вельмі добра. Прадаўжаем расшыфроўку. Слова abor. Ці не ёсць гэта частка французскага дзеяслова aborder — прыставаць, прычальваць? Калі так, дык два матросы і капітан прычалілі да чаго? Contin — к кантыненту. Разумеете, к кантыненту, а не к востраву! Што-ж з імі здарылася далей? На шчасце, тут-жа стаяць дзве літары: pr; яны расказваюць нам пра лёс няшчасных: гэта пачатак слова pris — узяты ці prisonniers — палоннікі. Хто-ж іх узяў у палон? Запіска ясна

адказвае: «люты» indi, гэта значыць лютыя indiens — індзейцы. Даволі пераканаўча, праўда? Хіба недастаючыя словы не становяцца самі сабой у прабелы дакумента? Хіба сэнс запіскі не раскрываецца перад вашымі вачыма?

Гленарван гаварыў з глыбокім перакананнем. Яго энтузіязм перадаваўся слухачам. Разам з ім яны хорам закрычалі: «Гэта відавочна! Гэта бясспрэчна!»

Крыху памаўчаўшы, Гленарван зноў загаварыў:

— Сябры мае, гэтыя меркаванні здаюцца мне надзвычай праўдзівымі. Я не сумняваюся, што катастрофа здарылася паблізу берагоў Патагоніі. Урэшце, у Глазго я даведаюся аб прызначэнні «Брытаніі», і тады будзе відаць, ці магла яна апынуцца ў гэтых водах.

— О, для гэтага не трэба чакаць звароту ў Глазго, — сказаў Джон Мангльс. — У мяне ёсць тут камплект «Гандлёвай і мораходнай газеты», якая дасць нам патрэбную даведку.

— Шукайце-ж, Джон! — усклікнула Элен.

Джон Мангльс узяў камплект нумароў газеты за 1862 год і хутка пачаў гартаць старонкі. Пошукі былі нядоўгія, і хутка ён праказаў з выразным здавальненнем:

— Знайшоў!

У газеце было напісана:

“30 мая 1862 года. “Брытанія” (капітан Грант) адплыла з Кальяо, прызначэнне — Глазго”.

— Грант! — закрычаў Гленарван. — Ці не той гэта смяльчак, які марыў заснаваць новую Шатландыю на адным з астравоў Ціхага акіяна?

— Так, — адказаў Джон Мангльс, — гэта той самы капітан Грант. У 1861 годзе ён вышаў з Глазго на «Брытаніі», і з таго часу аб ім не было ніякіх вестак.

— Няма больш сумненняў! — весела загаварыў Гленарван. — Усё ясна. Гэта іменна ён. «Брытанія» вышла з Кальяо ў Перу 30 мая, а 7 чэрвеня, гэта значыць, праз восем дзён, пацярпела крушэнне каля берагоў Патагоніі. Уся гісторыя гэтай катастрофы раскрылася перад намі! Вы бачыце, сябры, што логіка дала нам ключ да рашэння амаль усёй загадкі, і адзіным невядомым з’яўляецца цяпер даўгата, пад якой здарылася крушэнне.

— Але даўгата і не патрэбна! — сказаў Джон Мангльс. — Ведаючы краіну, каля берагоў якой здарылася крушэнне, і дакладную

шырату, я бяруся даставіць судна проста к месцу катастрофы.

— Выходзіць, мы ведаем усё? — запытала Элен.

— Усё, дарагая Элен, і я магу цяпер запоўніць усе прабелы між слоў, зробленыя марской вадой, з такой-жа лёгкасцю, нібы пісаўбы гэты дакумент пад дыктоўку самога капітана Гранта.

І, узяўшы пяро, Гленарван, не задумваючыся, напісаў наступныя радкі:

7 чэрвеня 1862 года трохмачтавы *карабль* "Брытанія" з Глазго *пацярпеў* крушэнне недалёка ад берагоў *Паатагоніі* ў паўднёвым *паўшар'і*. *Накіроўваючыся* к берагу, два матросы і капітан Грант *настрабулюць* *высадзіцца* (aborder) на кантынент, *дзе* яны *трапяць* у палон да *лютых* індзейцаў. Яны кінулі гэты дакумент у мора пад даўгаты і 37° 11' шыраты. Дапамажыце ім, інакш яны загінуць.

— Надзвычайна, дарагі Эдуард! — усклікнула Элен. — Калі гэтыя няшчасныя калінебудзь зноў убачаць радзіму, яны будуць абавязаны вам за сваё выратаванне!

— Яны ўбачаць яе! — адказаў Гленарван. — Цяпер гэты дакумент настолькі ясны і красамоўны, што Англія неадкладна дапаможа тром сваім сынам, якія гаруюць на пустэльным беразе. Тое, што яна ўжо рабіла для Франкліна і многіх другіх, яна паўторыць зараз для

выратавання пацярпеўшых крушэнне на «Брытаніі».

— Але-ж у гэтых няшчасных, напэўна, засталіся сем'і, і яны аплакваюць іх пагібель! — сказала Элен. — Можа ў капітана Гранта ёсць жонка, дзеці...

— Вы праўду кажаце, дарагая, і я бяруся неадкладна паведаміць ім, што надзея на выратаванне загінуўшых без весткі маракоў не страчана! А цяпер, сябры мае, падымемся на палубу, магчыма, мы падыходзім ужо к порту.

Сапраўды, «Дункан» ішоў ужо ўздоўж берагоў Бюта, пакінуўшы ззаду Ротсей з яго чароўным зялёным гарадком, размешчаным у квітнеючай даліне. Увайшоўшы ў вузкую частку затокі, «Дункан» абышоў Грынок і ў шэсць гадзін папаўдні адшвартаваўся каля базальтавай скалы Думбартона, на версе якой быў славеты замак шатландскага героя.

На прыстані Элен Гленарван і маёра Мак-Набса чакала каляска з Малькольм-Кэстля. Гленарван, пасадзіўшы жонку ў каляску, паехаў к поезду, які адыходзіў у Глазго. Але перад ад'ездам ён справіўся даручыць самаму шпаркаму пасланцу — электрычнаму тэлеграфу — перадаць у Лондан наступную важную аб'яву:

За даведкамі аб лёсе капітана Гранта і трохмачтавага карабля “Брытанія” з Глазго зварочвацца да Эд. Гленарвана. Шатландыя, графства Думбартон, Люс, Малькольм-Кэстль,

Праз некалькі хвілін гэта аб’ява была ў рэдакцыі лонданскіх газет «Таймс» і «Морнінг Хронікль».

РАЗДЗЕЛ ТРЭЦІ

Малькольм-Кэстль

Малькольм-Кэстль, па-шатландску — замак Малькольма, быў размешчаны ў адным з самых паэтычных куткоў горнай Шатландыі: ён узвышаўся на гары, над маляўнічай вёскай Люс. Празрыстыя воды возера Ламонд абмывалі граніт яго сцен.

Уладару Малькольм-Кэстля, Эдуарду Гленарвану, было трыццаць два гады. Высокага росту, з некалькі суровым выглядам твара, але з добрымі вачыма, беззаветна храбры, дзейны, ён быў вялікадушны і чулы. Гленарван быў палкім патрыётам-шатландцам, і ўвесь штат абслугоўваючага персанала ў Малькольм-

Кэстлі, як і ўся каманда «Дункана», складаліся выключна з шатландцаў.

Эдуард Гленарван быў жанаты ўсяго тры месяцы. Жонка яго была дачкой слаўтага падарожніка Вільяма Туфнеля, які стаў, як і многія другія, афярай страсці да геаграфічных адкрыццяў. Элен была чыстакроўнай шатландкай. Застаўшыся круглай сіратой пасля смерці бацькі, яна жыла ў родным Кільпатрыку. Пазнаёміўшыся з гэтай чароўнай дзяўчынай, якая пакорліва і самотна змагалася з нястачамі, Гленарван адразу зразумеў, што з яе будзе верны і адданы сябра жыцця. Ён пасватаўся, і яна згадзілася.

Элен Гленарван было дваццаць два гады. Яна была бландынкай з сінімі вачыма, як вада шатландскіх азёр у радасную вясеннюю раніцу. Яна горача кахала свайго мужа.

Маладыя шчасліва жылі ў Малькольм-Кэстлі, сярод чароўнай і дзікай прыроды горнай Шатландыі. Яны гулялі пад цёмнай засенню аляяў з каштанаў і смакоўніц, па берагах возера, дзе спявалі яшчэ часам піброксы⁸, па дзікіх цяснінах, дзе стагоднія руіны расказвалі аб гісторыі Шатландыі. Сёння яны заходзілі ў гушчар бярозавых лясоў, адпачываючы на зарослых высокай травой

прагалінах; назаўтра яны карабкаліся па стромкіх спадах на верхавіну Бенламона або верхам на конях накіроўваліся ў доўгія экскурсіі па бязлюдных сцежках, захапляючыся сваёй паэтычнай радзімай, наведваючы самыя далёкія вёскі, апетыя Вальтэр-Скотам. Увечары, калі на небе запальваўся «ліхтар Мак Ферлана» (месяц), яны гулялі па старадаўняй кальцовай галерэі, што апаясвала замак Малькольма.

Так прайшлі першыя месяцы сумеснага жыцця. Але Гленарван не забываў, што яго жонка была дачкой славутага падарожніка. Ён гаварыў сабе, што Элен павінна была пераняць ад бацькі палкасць да падарожжаў. І ён не памыляўся. Тады была набыта яхта «Дункан», якая павінна была павезці Эдуарда і Элен Гленарван у самыя прыгожыя куткі Сяродземнага мора.

Лёгка ўявіць сабе радасць Элен, калі Гленарван сказаў ёй, што «Дункан» чакае яе загадаў.

Гленарван быў у Лондане. Элен са смуткам, але цярдліва пераносіла гэту першую разлуку — бо справа ішла аб выратаванні людзей! Спачатку пісьмо паведаміла аб хуткім звароце Гленарвана. Але ў той-жа вечар прышла тэлеграма, у якой ён паведамляў, што

затрымаецца: яго руплівасць сустрэлі сякія-такія перашкоды. Яшчэ праз дзень, у новым пісьме, Гленарван скардзіўся на кепскі прыём, аказаны яму у адміралцействе.

Элен пачала непакоіцца за вынік справы.

Увечары яна сядзела адна ў сваім пакоі. Увайшоўшы слуга запытаў яе, ці хоча яна прыняць маладую дзяўчыну і хлопчыка, якія пытаюцца містэра Гленарвана.

— Гэта мясцовыя жыхары? — запытала Элен.

— Не, пані, я іх не ведаю. Яны ехалі пездам да Балоха, а адтуль прышлі пяхком у Люс.

— Папрасіце іх да мяне.

Слуга вышаў. Праз некалькі хвілін ён прывёў у пакой Элен дзяўчыну і хлопчыка. Гэта былі брат і сястра — падабенства іх твараў не далава паваду сумнявацца ў гэтым. Дзяўчыне было гадоў шаснаццаць. Яе прыгожы змучаны тварык, вялікія вочы, якія, відаць, многа плакалі, з сумным, але не палахлівым выразам, яе беднае, але акуратнае адзенне — усё гэта адразу выклікала прыхільнасць у яе карысць. Яна трымала за руку свайго брата, хлопчыка гадоў дванаццаці з адкрытым і смелым тварам. Здавалася, ён лічыў сябе за абаронцу і апекуна

сястры і гатовы быў пакараць кожнага, хто недастаткова пачціва абышоўся-б з ёй.

Дзяўчына, апынуўшыся перад місіс Гленарван, крыху замяшалася.

— Вы хацелі пагаварыць са мной? — запытала Элен, падбадзёрваючы дзяўчыну позіркам.

— Не, — рашучым тонам адказаў хлопчык, — мы хацелі гаварыць з самім містэрам Гленарванам.

— Прабачце яму, пані, — сказала дзяўчына, дакорліва паглядзеўшы на брата.

— Містэра Гленарвана цяпер няма, — адказала Элен. — Але я яго жонка. Магчыма, я змагу замяніць яго?

— Вы жонка містэра Гленарвана?

— Так.

— Таго самага, які надрукаваў у «Таймсе» аб'яву наконт крушэння «Брытаніі»?

— Так, так, — паспешна адказала Элен. — А вы?

— Я дачка капітана Гранта, а гэта мой брат.

— Міс Грант, міс Грант! — усклікнула Элен, абнімаючы маладую дзяўчыну і цалуючы ў шчокі яе маладога абаронцу.

— Пані, — загаварыла зноў дзяўчына, — што вы ведаеце пра крушэнне карабля нашага

бацькі? Ці жывы наш бацька? Ці ўбачым мы яго калі-небудзь? Прашу вас, кажыце!

— Дарагая мая дзяўчынка, — адказала Элен, — я не хачу лёгкамысным адказам падаць вам неабгрунтаваную, магчыма, надзею...

— О, гаварыце, пані, гаварыце! Я загартавана горам і магу ўсё выслухаць!

— Дзіця маё, — сказала Элен, — надзея яшчэ не страчана. Магчыма, што настане дзень, калі вы зможаце абняць свайго бацьку!

Міс Грант заплакала. Яе брат Роберт кінуўся к Элен і пачаў цалаваць яе рукі.

Калі першы парыў гэтай горкай радасці мінуўся, маладая дзяўчына пачала задаваць Элен шматлікія пытанні.

Місіс Гленарван расказала ёй гісторыю знаходкі дакументаў і перадала іх змест. Міс Грант даведалася, што «Брытанія» пацярпела крушэнне каля берагоў Патагоніі, што пасля крушэння засталіся жывымі і дабраліся да мацерыка капітан і два матросы і нарэшце што яны напісалі запіскі на трох мовах, у якіх заклікалі ўвесь свет аб дапамозе і даверылі гэту просьбу капрызам акіяна.

У час гэтага сказа Роберт Грант не зводзіў вачэй з Элен. Здавалася, што яго жыццё залежыць ад слоў, выказаных вуснамі Элен. Яго

дзіцячае ўяўленне шпарка ўзнаўляла страшэнныя сцэны, у якіх дзейнай асобай быў яго бацька. Ён бачыў капітана Гранта на палубе «Брытаніі»; сачыў за тым, як той плыў к берагу; разам з ім чапляўся за ўзбярэжныя скалы; задыхаючыся, поўз па пяску за мяжу прыбою. Некалькі разоў у часе расказа Элен з яго вуснаў вырываліся воклічы: «Ах, тата! Небарака тата!», і ён туліўся да сястры.

Міс Грант праслухала ўвесь расказ, не прамовіўшы ні слова. Толькі пасля таго, як Элен змоўкла, яна крыкнула:

— Дзеля ўсяго святога, пакажыце мне гэтыя запіскі!

— Іх у мяне няма, дзіця маё, — адказала Элен.

— Вы згубілі іх?

— Не. Мой муж павёз іх у Лондан — гэтага патрабавалі інтарэсы вашага бацькі; але я вам пераказала іх змест слова ў слова. Павінна толькі сказаць, што, на няшчасце, вада знішчыла большую частку слоў, не пашкадавала і ўказання даўгаты месца крушэння...

— Абыйдземся без яе! — усклікнуў Роберт.

— Безумоўна, мой хлопчык, — адказала Элен, усміхаючыся з яго рашучага тону. — Ітак,

вы бачыце, міс Грант, што цяпер змест дакументаў вядомы вам ва ўсіх дэталях, у такой-жа ступені, як і мне самой...

— Зусім правільна, пані, але... мне хацелася-б бачыць почырк бацькі.

— Ну, што-ж, напэўна, мой муж заўтра вернецца. Гленарван узяў з сабой гэтыя дакументы, каб, падаўшы іх лордам адміралцейства, дабіцца неадкладнай пасылкі судна на пошукі капітана Гранта.

— Ці магчыма гэта? — запытала маладая дзяўчына. — Няўжо вы зрабілі гэта для нас?

— Так, дарагая мая, і я штохвілінна чакаю адказу ад Гленарвана.

— Пані, — з дрыжаннем у голасе сказала міс Грант, — у мяне няма слоў для таго, каб выказаць сваю падзяку вам і містэру Гленарвану!

— Дзіця маё, — адказала Элен, — мы не заслужылі вашай падзякі; усякі іншы зрабіў-бы на нашым месцы тое-ж самае. Абы толькі прадбачаная надзея выратавання не аказалася дарэмнай... Зразумела, да прыезду мужа вы застанецеся тут.

— Пані, я не магу злоўжываць вашай дабротой... Мы-ж вам зусім чужыя...

— Чужыя? — перапыніла яе Элен. — Ні вы, ні ваш брат не чужыя ў гэтым доме! Застаньцеся, я хачу, каб пасля прыезду Гленарван адразу мог расказаць дзецям капітана Гранта, якія прыняты захады для выратавання іх бацькі!

Нельга было адмовіцца ад такога ласкавага запрашэння, і Мэры Грант з удзячнасцю згадзілася астацца.

РАЗДЗЕЛ ЧАЦВЕРТЫ

Прапанова Элен Гленарван

Элен нічога не сказала дзецям капітана Гранта аб тым, як лорды адміралцейства сустрэлі хадайніцтва Гленарвана. Яна таксама ні словам не намякнула, што капітан Грант трапіў у палон да паўднёва-амерыканскіх індзейцаў. Нашто было засмучаць небаракаўдзяцей і зацямяць толькі што ўспыхнуўшую іскру надзеі зноў сустрэцца з бацькам? Ведаючы, што гэта не дало-б ніякай карысці, Элен змоўчала пра ўсё гэта. Адказаўшы на распытванні Мэры Грант, Элен Гленарван у сваю чаргу пачала распытвацца ў маладой дзяўчыны пра яе жыццё і становішча на гэтым

свецце, дзе яна, як відаць, была адзінай заступніцай малога брата.

Чуллівы і шчыры расказ Мэры Грант яшчэ болей павялічыў сімпатыю, якую яна ўнушыла пасля першай сустрэчы.

Мэры і Роберт былі адзінымі дзецямі ў капітана Гранта. Гары Грант страціў жонку ад нараджэння Роберта і ў часе сваіх доўгіх адлучак пакідаў дзяцей пад наглядом сваёй добрай старой стрыечнай сястры. Капітан Грант быў смелым мараком, які надзвычай добра ведаў сваю справу. Урадженец і сталы жыхар горада Дэндзі ў графстве Перт, ён быў карэнным шатландцам. Бацька яго, надзвычай адукаваны чалавек, даў яму закончаную класічную асвету, лічачы, што веды нікому не пашкодзяць, нават капітану дальняга плавання.

Першыя дальнія плаванні, спачатку ў якасці памочніка, а пасля ў якасці шкіпера, сцвердзілі яго рэпутацыю выдатнага марака, і к моманту нараджэння Роберта Гары Грант ужо меў сякія-такія зберажэнні.

У гэты час яму прышла ў галаву смелая думка, якая зрабіла яго папулярным у Шатландыі. Як Гленарваны і рад іншых шатландскіх сямействаў, Грант лічыў Англію прыгнятальніцай Шатландыі. Інтэрэсы

Шатландыі, на яго думку, не супадалі з інтарэсамі Вялікабрытаніі, і ён рашыў стварыць вялікую шатландскую калонію на якім-небудзь з акіянскіх астравоў. Можа ён марыў, што ў адзін выдатны дзень гэта калонія — па прыкладу Паўночна-амерыканскіх злучаных штатаў — даб'ецца незалежнасці, той незалежнасці, якую немінуча рана ці позна заваююць Індыя і Аўстралія? Магчыма, што марыў. Магчыма нават, што ён расказаў каму-небудзь пра свае таемныя надзеі. Таму нядзіўна, што англійскі ўрад адмовіўся садзейнічаць ажыццяўленню яго планаў. Болей таго, ён ставіў капітану Гранту такія перашкоды, якія ў іншай краіне загубілі-б смельчака.

Але Гары Грант не здаваўся. Ён звярнуўся з адозвай да сваіх адназемцаў, пабудаваў, выдаткаваўшы ўсе свае сродкі, карабль і, падабраўшы каманду з сваіх аднадумцаў, накіраваўся на даследаванне буйных ціхаакіянскіх астравоў. Дзяцей ён пакінуў пад наглядом стрыечнай сястры. Гэта было ў 1861 годзе. На працягу наступнага года, да мая 1862 года, ад яго рэгулярна прыходзілі весткі, але пасля адплыцця з Кальяо, у чэрвені 1862 года, ніхто нічога не чуў больш пра «Брытанію», і

«Гандлёвая і мораходная газета» не магла больш паведаміць ні аднаго слова пра яго лёс.

У гэты час памерла стрыечная сястра капітана Гранта, і двое дзяцей апынуліся адны, не маючы ні аднаго блізкага чалавека на гэтай зямлі.

Мэры Грант, якой у той час было чатырнаццаць гадоў, не спалохалася няшчасця, што звалілася на яе, і мужа ўзяла на сябе клопаты аб браце. За кошт суровай эканоміі і нястач, напружваючы ўсе сілы свайго розуму і цела, працуючы дзень і ноч, адмаўляючы сабе ва ўсім дзеля брата, яна здолела выхаваць яго і замяніць яму маці.

Сіроты жылі ў Дэндзі, змагаючыся з нястачамі. У Мэры былі толькі адны мары, — пра шчаслівую будучыню свайго брата.

Яна не сумнявалася ў тым, што «Брытанія» загінула, а разам з ёй і бацька Лёгка ўявіць, з якім хваляваннем прачытала яна выпадкова трапіўшую ёй у рукі заметку ў «Таймсе», якая аднавіла страчаную надзею.

Не вагаючыся ні хвіліны, яна адразу рашыла ехаць у Малькольм-Кэстль. Нават калі яна даведаецца, што цела капітана Гранта знойдзена на бязлюдным беразе сярод абломкаў «Брытаніі», — гэта лепш, чым

пакутная невядомасць, чым вечнае мучэнне ад сумненняў. Яна ўсё расказала Роберту. У той-жа дзень дзеці селі на поезд, які ішоў у Перт, і вечарам прыехалі ў Малькольм-Кэстль. Тут пасля многіх дзён гора і адчаю Мэры зноў займела надзею.

Вось жаласлівая гісторыя, якую Мэры Грант расказвала Элен Гленарван. Дзяўчына гаварыла з вялікай шчырасцю і скромнасцю, зусім не ўяўляючы, што яе паводзіны ў гэтыя доўгія гады пакут былі сапраўды гераічнымі. Але Элен была расчулена да глыбіні душы і шмат разоў у час расказа, не тоячы слёз, абнімала абодвух дзяцей капітана Гранта.

Роберт глядзеў на сястру шырока адкрытымі вачыма. Здавалася, ён слухаў гэту гісторыю ўпершыню ў жыцці і толькі цяпер зразумеў, што зрабіла для яго Мэры, што яна выцёрпела праз яго.

Абняўшы яе за шыю, ён раптам закрычаў:

— Мамачка! Мілая мая мамачка!

Крык гэты вырваўся з самай глыбіні яго сэрца.

У час гэтай гутаркі непрыкметна настала ноч. Падумаўшы пра тое, што дзеці павінны былі стаіцца ў дарозе, Элен загадала завесці іх

у падрыхтаваня для іх пакоі. Мэры і Роберт адразу заснулі, і абодва бачылі прыемныя сны.

Пасля іх выхаду Элен запрасіла да сябе Мак-Набса і коратка расказала яму ўсе падзеі гэтага вечара.

— Якая слаўная дзяўчына гэта Мэры Грант!
— сказаў маёр, праслухаўшы расказ стрыечнай сястры.

— Будзем спадзявацца, што мужу ўдасца мець поспех у Лондане, — адказала Элен, — інакш становішча гэтых двух дзяцей будзе сапраўды вельмі цяжкім!

— Ён даб'ецца свайго, — сказаў Мак-Набс, — калі толькі ў лордаў адміралцейства сэрцы не цвярдзей за партландскі цэмент.

Не глядзячы на гэта запэўненне, Элен праз усю ноч не самкнула вачэй, апанаваная вялікім неспакоем.

На другі дзень, прагнуўшыся досвіткам, калі Мэры Грант і яе брат гулялі па дварэ Малькольм-Кэстля, раптам пачуўся шум экіпажа, які імчаўся на ўвесь дух. Гэта была каляска Гленарвана, які ехаў з чыгуначнай станцыі. Не паспеў Гленарван злезці з каляскі, як з парадных дзвярэй вышлі яму насустрач Элен і маёр. Маладая жанчына кінулася ў абдымкі мужа. Той моцна прытуліў яе, але

нічога не сказаў. Ён здаваўся сумным, расчараваным і раздражненым.

— Ну, што, Эдуард? — запытала Элен.

— Кепска, дарагая, — адказаў Гленарван. — Гэтыя людзі без сэрца?..

— Адмовілі?..

— Так, яны адмовіліся паслаць судно! Яны нешта гаварылі пра мільёны, дарэмна выкінутыя на пошукі Франкліна, сцвярджалі, што знойдзеныя намі дакументы няясныя і маё тлумачэнне непераканаўчае, а калі яно нават і правільнае, дык гэтыя даныя адносяцца к даўняму часу, што за мінулыя два гады індзейцы, напэўна, даўно ўжо завялі сваіх палонных у глыб краіны, і ўрэшце немажліва перакапаць усю Патагонію з-за трох чалавек, ды к таму-ж шатландцаў! Гэтыя пошукі будуць небяспечнымі, не дадуць вынікаў і забяруць болей афяр, чым выратуюць людзей! Адным словам, яны выказалі ўсе магчымыя і немагчымыя пярэчанні, абы толькі апраўдаць тое, што не жадаюць дапамагчы. Прычыны гэтага адмаўлення я добра разумею: яны не забыліся, што капітан Грант змагар за незалежнасць Шатландыі. Цяпер няшчасны зусім загінуў!

— Тата, бедны тата! — закрычала Мэры Грант, падаючы на калені перад Гленарванам.

— Ваш бацька, міс?.. — перапытаў той, здзіўлена гледзячы на дзяўчыну каля сваіх ног.

— Так, Эдуард, гэта міс Мэры Грант і яе брат Роберт, дзеці капітана Гранта, якіх адміралцейства хоча зрабіць сіротамі капітана Гранта...

— Ах, міс, — сказаў Гленарван, падымаючы дзяўчыну з зямлі, — каб я ведаў пра вашу прысутнасць...

Ён змоўк. Цяжкае маўчанне, якое парушалася толькі ўсхліпамі і ўздыханнямі, запанавала на дварэ Малькольм-Кэстля. Ні Гленарван, ні Элен, ні маёр, ні шматлікія слугі замка не адважыліся парушыць гэта маўчанне. Але ўсім сваім сэрцам усе гэтыя шатландцы пратэставалі супроць паводзін англійскага ўрада.

Пасля доўгіх хвілін маўчання першым загаварыў маёр Мак-Набс.

— Значыцца, у вас няма болей ніякай надзеі? — запытаў ён у Гленарвана.

— Ніякай.

— У такім выпадку, — закрычаў раптам Роберт, — я сам пайду к гэтым людзям, і мы пабачым!..

Роберт не закончыў сваёй пагрозы, бо Мэры спыніла яго. Але сціснутыя ў кулак пальцы ясна за словы гаварылі аб ваяўнічых намерах хлопчыка.

— Не, Роберт, не! — сказала Мэры Грант. — Будзем удзячны гэтым вялікадушным людзям за ўсё, што яны зрабілі для нас, не забудзем гэтага да канца нашых дзён і захаваем навекі пачуццё шчырай падзякі... А цяпер пойдзем!

— Мэры! — закрычала Элен.

— Куды вы пойдзеце, міс Грант? — запытаў Гленарван.

— Мы паклонімся ў ногі каралеве. Я ўпэўнена, што яна не застанецца глухой к словам двух дзяцей, якія просяць дараваць жыццё свайму бацьку!

Гленарван з сумненнем паківаў галавой. Відаць, ён не падзяляў упэўненасці маладой дзяўчыны.

Элен таксама не сумнявалася, што гэта спроба Мэры Грант не будзе мець поспеху. Яна з жахам падумала пра безвыходную долю, якая чакае гэтых дзяцей... Але тут яе ахапіла высокая і вялікадушная ідэя.

— Пачакайце, Мэры! — усклікнула яна, спыняючы дзяўчыну, якая хацела ісці. — Выслухайце мяне!

Мэры спынілася.

Элен з поўнымі вачыма слёз падышла да мужа сказала цвёрдым голасам:

— Эдуард! Вы рашылі зрабіць марскую вясёлую прагулку, каб парадаваць мяне... Але якая радасць можа зраўняцца са шчасцем выратаваць жыццё гаротным людзям, якіх пакінула на волю лёсу ўласная радзіма?

— Элен! — усклікнуў Гленарван.

— Вы зразумелі мяне, Эдуард? «Дункан» — моцнае і трывалае судно! Яно смела можа плаваць у паўднёвых морах. Яно можа зрабіць сусветнае падарожжа і зробіць яго, калі трэба будзе. Едзем, Эдуард! Едзем шукаць капітана Гранта!

Пасля гэтых смелых слоў Эдуард Гленарван моцна абняў маладую жанчыну. Мэры і Роберт цалавалі ёй рукі.

Гэта прачулая сцэна ўсхвалявала нават суровых шатландцаў, слуг Малькольм-Кэстля, і яны гучна закрычалі:

— Няхай жыве наша маладая гаспадыня! Ура! Тройчы ура Эдуарду і Элен Гленарван!

РАЗДЗЕЛ ПЯТЫ

“Дункан” адплывае

Элен Гленарван была вялікадушнай і мужнай жанчынай. Яе прапанова накіравацца на «Дункане» на пошукі капітана Гранта, безумоўна, даказвала гэта. Эдуард Гленарван па праву мог ганарыцца такой жонкай. Трэба сказаць, што гэтая думка — самастойна арганізаваць экспедыцыю для выратавання капітана Гранта — прышла яму ў галаву яшчэ ў Лондане, калі яго просьба была адхілена адміралцействам. Ён не загаварыў аб ёй першым толькі таму, што не мог яшчэ звыкнуцца з думкай пра разлуку з жонкай. Але паколькі Элен сама падала такую прапанову, сумненню ўжо не было месца. Слугі Малькольм-Кэстля ўзрушанымі воклічамі віталі гэту прапанову, бо тут была справа пра выратаванне братаў па крыві, такіх самых шатландцаў, як яны самі! І Эдуард Гленарван далучыў свой голас да ўзрушаных крыкаў «ура» ў гонар маладой гаспадыні Малькольм-Кэстля.

Пасля таго, як пытанне аб выездзе было вырашана, кожная хвіліна была на ўліку.

У той-жа дзень Гленарван па тэлеграфу загадаў Джону Мангльсу прывесці «Дункан» у Глазго і зрабіць усе неабходныя падрыхтаванні для працяглай экспедыцыі ў паўднёвыя моры,

якая магла ператварыцца ў кругасветнае плаванне.

Сцвярджаючы, што «Дункан» можа зрабіць кругасветнае падарожжа, Элен Гленарван не пераацэньвала якасней яхты. Надзвычай трывалае і быстраходнае судно сапраўды было прыстасавана для дальняга плавання «Дункан» уяўляў сабой паравую яхту самага ўдасканаленага тыпу. Яго водазмяшчэнне раўнялася двумстам дзесяці тонам, гэта значыць намнога больш перавышала водазмяшчэнне першых караблёў, якія дабраліся да Новага Свету, – караблёў Калумба, Веспучы, Магелана⁹.

Яхта Гленарвана была двухмачтавым судном. Яна мела фок-мачту з фокам, марселем і брамселем, грот-мачту з касым гротам, вялікі стаксель, малы стаксель, лацінскі фок і штагавыя парусы. Аснашчэнне яхты было дастатковае для таго, каб ёю кіраваць, як звычайным кліперам. Але ўсё-такі галоўнай і асноўнай рухаючай сілай яе было паравая машына. Гэта стошасцідзесяцісільная, пабудаваная па навейшай сістэме машына была забяспечана перагравальнікамі, якія дазвалялі падымаць ціск пары да значна больш высокага ўзроўню, чым у машынах звычайнай

канструкцыі. Вінтоў у яхты было два. Давёўшы ціск пары да максімума, «Дункан» развіваў найбольшую з усіх дасягнутых паравымі суднамі шпаркасеі: у часе выпрабаванняў у Клайдскай затоцы яго патэнт-лаг¹⁰ паказаў хуткасць у семнаццаць міль¹¹ у гадзіну. Такім чынам яхта была зусім надзейным судном, на якім смела можна было пусціцца ў кругасветнае плаванне, і Джону Мангльсу трэба было для гэтага толькі набраць вугалю і харчоў.

Першымі клопатамі маладога капітана было павялічыць ёмістасць вугальных ям; ён хацеў набраць чым больш паліва, запасы якога цяжка папоўніць у дарозе. Тую-ж меру перасцярогі ён прадпрыняў і для забеспячэння камбуза¹². Джон Мангльс ухітрыўся зрабіць амаль двухгадовы запас прадуктаў. Грошай у яго было ўдосталь, і ён нават купіў невялікую гармату, якую ўмацаваў на носе яхты. Нельга было прадбачыць усіх будучых падзей, а ў такім выпадку ніколі не лішняе мець гармату, з якой можна выстраліць васьміфунтовым ядром далей як на чатыры мілі.

Джон Мангльс, не гледзячы на сваю маладосць, не быў навічком у сваёй справе: ён лічыўся адным з лепшых шкіпераў Глазго. Яму было каля трыццаці гадоў. Рысы яго твара былі

крыху суровыя, але, прыгледзеўшыся, можна было заўважыць, што гэты чалавек добры і чулы.

Джон Мангльс быў выхаванцам сям'і Гленарванаў. Ён паспеў ужо зрабіць некалькі дальніх плаванняў, у час якіх неаднаразова даводзіў сваю стрыманасць, смеласць, энергічнасць, распарадчасць і спрытнасць.

Калі Эдуард Гленарван прапанаваў яму камандаванне яхтай «Дункан», ён з радасцю прыняў гэта запрашэнне, бо любіў уладара Малькольм-Кэстля, як роднага брата.

Памочнік капітана, Том Аусцін, быў старым мараком, надзвычайным знаўцам марской службы. Дваццаць пяць чалавек, уключаючы ў гэты лік капітана і яго памочніка, складалі экіпаж «Дункана». Усе яны былі ўраджэнцамі графства Думбартон і вопытнымі маракамі; яны ўтварылі на барту судна сапраўдны клан¹³, у якога быў нават свой традыцыйны bag-piper¹⁴. Гленарван меў у асобе каманды яхты цэлы атрад смелых, вельмі адданных яму людзей, якія гэтак-жа ўмела абыходзіліся са зброяй, як і па службе на судне, гатовых ісці за ім куды хочаш, не зважаючы на небяспеку.

Калі экіпаж «Дункана» даведаўся, куды і чаго паплыве яхта, ён не мог стрымаць радасці, і рэха думбартонскіх цяснін было абуджана крыкамі «ура».

Джон Мангльс, хоць ён і быў заняты падрыхтоўкай судна і пагрузкай прыпасаў, не забыў паклапаціцца аб належнай падрыхтоўцы к дальняму плаванню прызначаных для Эдуарда і Элен Гленарван памяшканняў на яхце. Адначасова ён падрыхтаваў каюты для дзяцей капітана Гранта, бо Элен не магла адмовіць Мэры Грант і дазволіла ўдзельнічаць у экспедыцыі на «Дункане».

Што да Роберта, дык хлопчык гатовы быў на ўсё, каб трапіць на яхту. Ён не адмовіўся-б ні ад якой работы, абы толькі не застацца на беразе. Ці можна было пярэчыць просьбам гэтага энергічнага маленькага чалавечка? Гленарваны і не спрабавалі рабіць гэта. Ім давялося нават выканаць настойлівае патрабаванне Роберта — прыняць яго на яхту не ў якасці пасажыра, а ў якасці члена экіпажа: вучня, юнгі ці матроса — для яго было аднолькава. Джону Мангльсу было даручана навучыць хлопчыка рамяству марака.

— Вельмі добра, — сказаў Роберт, пачуўшы гэта. — Толькі скажыце капітану, каб ён не

скупіўся на ўдары кошкай¹⁵, калі я буду дрэнным вучнем.

— Не турбуйся, мой хлопчык, — з сур'ёзным выглядам сказаў яму Гленарван, змаўчаўшы аб тым, што дзевяціхвостая кошка забаронена ва флоце, а на «Дункане» яна была-б непатрэбнай нават і без гэтай забароны.

Каб закончыць пералік будучых пасажыраў яхты, застаецца спамянуць маёра Мак-Набса. Гэта быў чалавек гадоў пяцідзсяці, з правільнымі рысамі заўсёды спакойнага твара, маўклівы, ціхамірны і добры, заўсёды гатовы пайсці туды, куды яго пасылаюць. Ён заўсёды згаджаўся з усімі і ва ўсім, ніколі ні з кім не сварыўся і не траціў стрыманасці. Ён аднолькава спакойна падымаўся па лесніцы ў свой пакой і па скату траншэі, якую абстрэльваў непрыяцель. Яго нішто на свеце не магло растрывожыць, нават гарматнае ядро, якое ляціць проста на яго, і, напэўна, яму суджана было памерці, ні разу не разлаваўшыся. Гэты чалавек быў у поўным сэнсе слова храбрым. Адзіным слабым месцам у яго быў праз меру шатландскі патрыятызм. Ён быў шчырым прыхільнікам старадаўніх звычаяў сваёй радзімы. Таму яго ніколі не спакушала служба ў англійскай арміі, і свой

чын маёра ён атрымаў у 42-м палку горнай гвардыі, які цалкам складаўся з шатландцаў. Як блізкі сваяк Мак-Набс стала жыў у Малькольм-Кэстлі, а як былы ваенны палічыў зусім натуральным прыняць удзел у экспедыцыі.

Такі быў асабовы склад яхты, закліканай нечаканымі абставінамі здзейсніць адно з самых выдатных падарожжаў нашых дзён. З таго часу як «Дункан» адшвартаваўся каля параходнай прыстані Глазго, ён не пераставаў служыць прадметам агульнай цікавасці. Штодзённа яго наведвалі цэлыя натоўпы людзей. У горадзе толькі і гаварылі пра паравую яхту Эдуарда Гленарван, так што капітаны іншых параходаў адчувалі сябе пакрыўджанымі. Асабліва абураўся на такую несправядлівасць публікі Бертон, капітан цудоўнага парахода «Шатландыя», які стаяў побач з «Дунканам» і рыхтаваўся адплыць у Калькуту.

Велізарная «Шатландыя» мела права глядзець на маленькую яхту, як на нікчэмны катэр. Тым больш крыўдна было капітану Бертону, што «Дункан» прыцягваў да сябе з дня на дзень усё ўзрастаючую цікавасць жыхароў Глазго.

Тым часам дзень адплыцця «Дункана» набліжаўся. Джон Мангльс зноў праявіў сябе

вынаходлівым і ўмелым капітанам. Праз месяц пасля выпрабавання ў Клайдскай затоцы «Дункан» з напоўненымі вугалем ямамі і поўнымі складамі яды, быў гатовы адплыць у дальнія моры.

Калі планы Гленарвана сталі вядомымі, шмат хто ўказваў яму на труднасці і небяспеку задуманай ім экспедыцыі. Але ён не звяртаў увагі на гэта. Аднак, многія з тых, хто спрабаваў яго адгаварыць ад экспедыцыі, у душы захапляліся ім. Грамадская думка была цалкам на баку Гленарвана, і ўсе газеты, за выключэннем, вядома, урадавых, аднадушна асуджалі паводзіны лордаў адміралцейства ў гэтай справе.

Але Эдуард Гленарван быў аднолькава не чулым як да пахвал, так і да асуджэння. Ён рабіў сваю справу і зусім не клапаціўся аб усім астатнім.

Дваццаць чацвертага жніўня Гленарван, Элен, маёр Мак-Набс, Мэры і Роберт Грант, містэр Ольбінет, буфетчык і яго жонка — пакаёўка Элен — пакінулі Малькольм-Кэстль пасля чуллівага развітання з хатнімі. Праз некалькі гадзін яны ўжо былі на барту яхты.

Насельніцтва Глазго наладзіла цёплы прыём смелай маладой падарожніцы, якая

адмовілася ад радасці багатага жыцця, каб рушыць на выратаванне гінучых людзей.

Памяшканне, якое займалі Гленарван на «Дункане», знаходзілася на карме. Яно складалася з салона і двух спалень, сумежных з ваннымі пакоямі. На карме-ж знаходзілася агульная зала, у якую выходзілі дзверы шасці кают. Пяць з іх былі заняты Мэры, Робертам, містэрам Ольбінетам, яго жонкай і маёрам Мак-Набсам. Каюты Джона Мангльса і Тома Аусціна знаходзіліся ў цэнтральнай частцы яхты, і дзверы іх выходзілі на палубу. Памяшканне каманды знаходзілася на носе яхты. Яно было выгодным і прасторным, бо «Дункан» не быў камерцыйным судном і не меў іншых грузаў, апрача запасаў вугалю, яды і зброі.

«Дункан» павінен быў выйсці ў мора ў тры гадзіны раніцы, ноччу з 24 на 25 жніўня, калі пачынаецца адліў. У адзінаццаць гадзін ночы ўсе ўдзельнікі экспедыцыі сабраліся на барту яхты. Джон Мангльс і Том Аусцін заняліся апошнімі падрыхтаваннямі да ад'езду.

Роўна апоўначы быў распалены агонь у топках: капітан загадаў набраць пары. Неўзабаве клубы чорнага дыму вырваліся з труб яхты і павіслі ў тумане ночы. Парусы «Дункана» былі старанна запакаваны ў чахлы,

каб не закурыліся; дзьмуў паўднёва-заходні сустрэчны вецер, і яны ўсёроўна былі-б бескарысныя.

У дзве гадзіны ночы корпус «Дункана» задрыжэў ад ціску пары. Стрэлка манометра падпаўзла да чатырох атмасфер. Перагрэтая пара засвістала ў клапанах. Мора застыла на адным узроўні: прыліў скончыўся, а адліў яшчэ не пачынаўся. Бледнае святло золаку дазваляла разгледзець у вадзе каменныя вехі, якія адзначалі фарватэр. Аганькі бакенаў ужо смелі ў праменнях надыходзячага дня. Можна было выпраўляцца ў дарогу.

Джон Мангльс загадаў папярэдзіць аб гэтым Гленарвана. Той зараз-жа падняўся на палубу.

Як толькі пачаўся адліў, «Дункан» страсянуў паветра магутным рыкам свайго гудка, аддаў канцы і адплыў ад прыстані. Вінт яхты круціўся ўсё больш шпарка і хутка вывеў яе на сярэдзіну канала.

Джон Мангльс не ўзяў лоцмана; ён добра ведаў усе звліны Клайдскай затоцы, і ніхто лепш за яго не здолеў-бы правесці па ім судно. Яхта слухалася кожнага руху свайго маладога капітана. Правая рука яго ляжала на рукаятцы машыннага тэлеграфа, левая — на штурвале.

Хутка апошнія заводы Глазго змяніліся прыгараднымі віламі, маляўніча раскіданымі на спадах узбярэжных узгоркаў, і шум вялікага горада заціх у далечыні. Праз гадзіну «Дункан» прайшоў пад думбартонскімі скаламі. Яшчэ праз дзве ён ужо быў у Клайдскай затоцы. У шэсць гадзін раніцы ён абышоў Кантырскі мол і вышаў з Паўночнага канала ў адкрыты акіян.

РАЗДЗЕЛ ШОСТЫ

Пасажыр каюты № 6

У гэты першы дзень плавання мора было даволі бурным; пад вечар падзьмуў свежы вецер. «Дункан» моцна гойдала. Жанчыны не выходзілі на палубу і цэлы дзень пралажалі на ложках у сваіх каютах.

Але на другі дзень вецер крута змяніў свой кірунак. Капітан Джон загадаў паставіць фок, брамсель і марсель, і «Дункан» пачало менш гойдаць. Дзякуючы гэтаму Элен і Мэры з самай раніцы маглі падняцца на палубу і далучыцца да Гленарвана, маёра і капітана.

Усход сонца быў цудоўны. Вогненны шар, падобны да пазалочанага металічнага дыска, падымаўся з акіяна, нібы з гіганцкай гальванічнай ванны. «Дункан» слізгаўся па

вясёлкавых грэбнях хваль, і здавалася, што яго парусы надзімаліся не ветрам, а сонечнымі праменнямі.

Пасажыры яхты з пачцівым маўчаннем любаваліся ўсходам прамяністага свяціла.

— Якое дзівоснае відовішча! — сказала ўрэшце Элен. — Усход сонца абяцае пагодлівы дзень. Каб толькі вецер не змяніў свайго напрамку і застаўся спадарожным!

— Так, — адказаў Гленарван. — У нас няма падстаў скардзіцца на такі пачатак плавання!

— Як доўга працягнецца пераход, Эдуард?

— На гэта вам адкажа капітан Джон, — сказаў Гленарван. — Ці добры ход у «Дункана», Джон? Ці здаволены вы сваім судном?

— Вельмі здаволены, сэр, — адказаў капітан. — Гэта выдатнае судно, і кожны марак быў-бы рад камандаваць ім. Надзвычайная канструкцыя корпуса і самая дасканальная машына! Яхта лёгка ўцякае ад хвалі. Мы бяжым зараз з хуткасцю семнаццаці міль у гадзіну. Калі гэтка хуткасць будзе і ў часе ўсяго пераходу, мы дасягнем мыса Горн раней, чым за пяць тыдняў.

— Чуеце, Мэры? — сказала Элен. — Менш, чым за пяць тыдняў!

— Так, пані, — адказала дзяўчына, — я чула, і сэрца ў мяне моцна забілася ад слоў капітана.

— А як вы адчуваеце сябе, Мэры? — запытаў Гленарван.

— Нядрэнна, містэр Гленарван. Я спадзяюся, аднак, хутка прывыкнуць да новых умоў.

— А наш маленькі Роберт?

— О, Роберт! — адказаў Джон Мангльс. — Калі ён не забраўся ў машыннае аддзяленне, значыць, ён тырчыць дзе-небудзь на верхавіне мачты! Гэты хлопчык насміхаецца над марскоў хваробай. Дарэчы, вось і ён. Глядзіце!

Усе позіркы накіраваліся ў той бок, куды паказаў рукою капітан, к фок-мачце. На канцы рэі расцеўся Роберт, гойдаючы нагамі над бяздоннем.

Мэры не здолела стрымацца ад трывожнага руху.

— О, не турбуйцеся, міс Мэры, — сказаў капітан. — Я ручаюся вам, што ён не сарвецца з рэі! Абяцаю вам у недалёкім будучым прадставіць капітану Гранту сапраўднага марскога ваўчка! Бо я не сумняваюся, што мы хутка знойдзем вашага паважанага бацьку!

— О, каб гэта было так! — адказала дзяўчына.

— Усё гаворыць за шчаслівы канец нашай экспедыцыі, — сказаў Гленарван. — Зірніце на малайцоў, якія ўзяліся за гэтую справу! Маючы такіх памочнікаў, можна паручыцца, што мы не толькі даб'ёмся поспеху, але і што поспех дастанецца нам без цяжкасці! Я абяцаў Элен зрабіць з ёй вясёлую марскую прагулку, і мне здаецца, што гэта абяцанне я выканаю.

— Эдуард, — усклікнула Элен, — вы лепшы з людзей!

— Гэта не так, але ў мяне лепшы з экіпажаў і лепшы з караблёў. Няўжо вы не захапляецеся нашым «Дунканам», Мэры?

— Наадварот, сэр, — адказала маладая дзяўчына. — Я захаплюся ім не толькі як пасажырка, але і як знаўца.

— Ах, вось як!

— Я з часоў дзяцінства заўсёды бывала на караблях бацькі. Ён павінен быў-бы зрабіць з мяне марака... Калі спатрэбіцца я магу ўзяць рыф ці паставіць парус.

— Што вы кажаце, міс Мэры? — крыкнуў Джон Мангльс.

— О, калі так, — сказаў Гленарван, — я не сумняваюся, што вы пасябруеце з капітанам

Джонам. Для яго няма на свеце годнасці вышэй, чым годнасць марака. Ён не ведае лепшага нават для жанчыны! Ці не праўда, Джон?

— Вядома, сэр, — адказаў малады капітан.

— Я скажу, што для міс Грант болей падыходзіць сядзець спакойна на палубе, чым браць рыфы, забраўшыся на рэю фока, але ўсё ж мне прыемна чуць яе словы!

— Асабліва калі яна захапляецца «Дунканам», — жартаўліва заўважыў Гленарван.

— Яхта безумоўна заслугоўвае таго, каб ёй захапляліся, — запырэчыў Джон.

— Ведаеце, Джон, — сказала Элен, — вы так расхвальваеце сваё судно, што мне захацелася агледзець яго зверху да нізу і заадно зірнуць, ці выгодна размясціліся матросы у сваім памяшканні.

— Вельмі выгодна, — адказаў Джон. — Яны адчуваюць там сябе не горш, чым дома.

— І яны сапраўды дома, — заўважыў Гленарван. — Гэта яхта — куток нашай добрай, даўняй Шатландыі. Гэта кусок Думбартонскага графства, які плыве па морах. Знаходзячыся на «Дункане», мы не пакідаем радзімы. «Дункан» — гэта Малькольм-Кэстль, а акіян — возера Ламонд!

— У такім выпадку, Эдуард, пакажыце нам ваш замак, — адказала Элен.

— З радасцю, — сказаў Гленарван, — толькі дазвольце мне спачатку даць распараджэнне Ольбінету.

Буфетчык яхты быў выдатным знаўцам сваёй справы. Ён паспяшыў з'явіцца па выкліку свайго гаспадара.

— Ольбінет, мы ідзем на прагулку, — сказаў Гленарван такім тонам, нібы размова ішла аб прагулцы к возеру Катрын ці к гары Гарбет. — Спадзяюся, пасля прыходу мы будзем мець снеданне на стале.

Ольбінет важна пакланіўся.

— Вы пойдзеце з намі, маёр? — запытала Элен.

— Калі загадаеце, — адказаў Мак-Набс.

— Не перашкаджайце маёру цешыцца дымам яго сігары, — умяшаўся Гленарван. — Гэта палкі курьльшчык, Мэры. Ён курьць нават у сне.

Маёр кінуў у падзяку Гленарвану галавою і застаўся, на палубе, у той час як усе астатнія спусціліся ўніз.

Застаўшыся адзін, маёр, як звычайна, пачаў сам з сабой гаварыць, захутаўшыся густым воблакам дыму. Ён стаяў нерухома, утаропіўшы

позірк у след за кармою, які пакідала яхта. Пасля некалькіх хвілін маўклівага сузірання ён павярнуўся і ўбачыў побач з сабой нейкую новую асобу. Каб маёр меў здольнасць здзіўляцца, ён безумоўна быў-бы бязмежна ўражаны, бо гэтага чалавека ён зусім не ведаў.

Гэта быў высокі сухарлявы мужчына гадоў пад сорок. Ён быў падобны на доўгі цвік з шырокай плешкай. У яго была круглая моцная галава, высокі лоб, даўгі нос, вялікі рот і вытыркнуты наперад падбародак. Вочы яго былі схаваны за вялікімі круглымі акуллярмі, і позірк іх меў нейкі асаблівы выраз, як уласцівы звычайна нікталопам¹⁶.

Гэта быў твар разумнага, вясёлага чалавека. Ён ані не быў падобны на аднаго з тых фанабэрыстых ганарліўцаў, якія ніколі не смяюцца з-за прынцыпаў, захоўваючы сваю нікчэмнасць пад маскай строгасці. Зусім не. Яго манера трымацца, яго дабрадушная вольнасць — усё гаварыла за тое, што незнаёмы схільны разглядаць людзей і прадметы з іх лепшага боку. І хаця ён яшчэ не раскрываў рота, усё-ж відаць было, што ён вялікі гаварун і вельмі няўважлівы чалавек.

На галаве ў яго была падарожная шапка, на нагах былі моцныя жоўтыя чаравікі і скураныя

гетры. На ім былі карычневыя аксамітныя штаны і такая-ж куртка са шматлікімі кішэнямі, якія былі туга напханы запіснымі кніжкамі, блакнотамі, даведнікамі, партманэтамі і тысячай іншых прадметаў, такіх-жа абцяжарваючых, як і некарысных. Апрача таго на рамяні, перакінутым цераз плячо, матлялася падзорная труба.

Спакойнасць маёра была ў рэзкім кантрасце з мітуслівасцю незнаёмага. Ён круціўся вакол Мак-Набса, разглядаў яго з усіх бакоў, кідаў на яго дапытлівыя позірккі, у той час як апошні не выказваў ніякай цікавасці ні да яго самага, ні да факта яго з'яўлення на барту «Дункана».

Калі загадкавы чалавек убачыў, што ўсе яго спробы звярнуць на сябе ўвагу разбіваюцца, напаткаўшы абьякавасць маёра, ён схапіў сваю падзорную трубу — расцягнутая да канца, яна была ў даўжыню чатыры футы, — накіраваў яе на лінію гарызонта і застыў нерухома, шырока расставіўшы ногі, падобны на тэлеграфны слуп.

Пасля пяціхвіліннага назірання ён апусціў сваю падзорную трубу на палубу і абапёрся на яе так, нібы гэта быў кіёк. Але ў тую-ж хвіліну ўсе каленцы трубы саслізнуліся адно ў адно,

яна прыняла свае першапачатковыя памеры, і новы пажыры, раптоўна страціўшы пункт апоры, выпрастаўся на палубе.

Усякі іншы на месцы маёра абавязкова ўсміхнуўся. Але маёр і брывёй не таргануў.

Незнаёмы рашыў дзейнічаць інакш.

— Буфетчык! — закрычаў ён з акцэнтам, які выкрываў чужаземца.

Ён прыслухоўваўся. Ніхто не паказаўся на яго вокліч.

— Буфетчык! — паўтарыў ён больш моцна.

Ольбінет праходзіў якраз па палубе, накіроўваючыся на кухню, якая была размешчана пад бокам. Ён быў вельмі здзіўлены, калі пачуў, што яго кліча гэта здзіўная асоба, якой ён не ведаў.

«Адкуль узяўся гэты дзівак? — падумаў ён. — Сябра містэра Гленарвана? Не, гэта немагчыма».

Усё-ж ён падышоў да незнаёмага.

— Вы буфетчык? — запытаў той.

— Так, пане, — адказаў Ольбінет, — але я не маю гонару...

— Я пажыры каюты нумар шэсць.

— Нумар шэсць? — паўтарыў буфетчык.

— Ага. Як вас завуць?

— Ольбінет.

— Добра, дружа мой Ольбінет, — гаварыў пасажыр каюты нумар шэсць. — Добра было-б, каб вы падрыхтавалі мне снеданне, ды хутчэй. Вось ужо трыццаць шэсць гадзін, як я не еў! Уласна кажучы, я праспаў гэтыя трыццаць шэсць гадзін! Гэта можна дараваць чалавеку, які прымчаўся з Парыжа ў Глазго без адзінага прыпынку. А каторай гадзіне ў вас снедаюць?

— А дзевятай гадзіне, — машынальна адказаў Ольбінет.

Незнаёмы палез за сваім гадзіннікам. На гэта пайшло даволі шмат часу, бо ён знайшоў яго толькі ў дзевятай кішэні.

— Вельмі добра, — сказаў ён, — але зараз няма яшчэ і васьмі. Ну, што-ж, Ольбінет, дайце мне шклянку шэры з бісквітам, інакш я ўпаду ад знесілення.

Ольбінет слухаў і нічога не разумеў; незнаёмы-ж не змаўкаў ні на секунду, з надзвычайнай лёгкасцю пераскакваючы ад адной тэмы да другой.

— А капітан? — балбатаў ён. — Няўжо капітан яшчэ не ўстаў? А яго памочнік? Чым заняты яго памочнік? Няўжо і ён яшчэ спіць? Надвор'е вельмі добрае, вецер падарожны, а судно пакінута на волю лёсу?!

Якраз у той момант, калі ён гаварыў гэтыя словы, на трапе паказаўся Джон Мангльс.

— Вось капітан, — сказаў Ольбінет.

— Ах, я шчаслівы, — крыкнуў незнаёмы, — я шчаслівы пазнаёміцца з вамі, капітан Бертон!

Джон Мангльс шырока раскрыў вочы. Ён здзівіўся не толькі ад таго, што яго назвалі капітанам Бертонам, але і ад таго, што ўбачыў гэтага незнаёмага на барту свайго судна.

Незнаёмы ўсё яшчэ сыпаў любезнасцямі.

— Дазвольце мне паціснуць вашу руку, — гаварыў ён. — Калі я не зрабіў гэтага ўчора ўвечары, дык толькі таму, што не хацеў замінаць вам у момант адпльця. Але сёння, капітан, я лічу за свой абавязак перш за ўсё пазнаёміцца з вамі.

Джон Мангльс здзіўлена глядзеў то на Ольбінета, то на незнаёмага.

— Так, — прадаўжаў той бестурботна, — знаёмства адбылося, мой дарагі капітан, і мы з вамі ўжо даўнія сябры. Скажыце ці задаволены вы сваёй «Шатландыяй»?

— Пра якую Шатландыю вы гаворыце? — запытаў урэшце Джон Мангльс.

— Пра тую «Шатландыю», на якой мы знаходзімся. Выдатнае судно! Мораходныя якасці гэтага карабля мне хвалілі не меней, чым

высокія маральныя якасці яго камандзіра, слаўнага капітана Бертона! Дарэчы, ці не родзічы з бясстрашным афрыканскім падарожнікам Бертонам? Калі так, дык я ўдвая рад, што мы пазнаёміліся.

— Містэр, — адказаў Джон Мангльс, — я не толькі не родзіч падарожніка Бертона, але і не капітан Бертон.

— А, — закрычаў незнаёмы, — значыцца, я размаўляю з памочнікам капітана, містэрам Берднесам?

— Берднесам? — перапытаў Джон Мангльс, пачынаючы здагадвацца. Няўжо ён меў справу з вар'ятам, ці толькі з безуважлівым чалавекам? Толькі што ён падрыхтаваўся канчаткова высветліць гэта пытанне, як раптам убачыў, што ўзыходзіць на палубу Гленарван, яго жонка і міс Грант.

Незнаёмы таксама заўважыў іх і закрычаў:

— А, пасажыры! Пасажыры! Надзвычайна! Я спадзяюся, Берднес, вы пазнаёміце мяне...

І ён пабег к ім насустрач, не чакаючы адказу Джона Мангльса.

— Місіс, — сказаў ён, звярочваючыся к міс Грант. — Міс, — звярнуўся ён да місіс Гленарван. — Сэр, — закончыў ён, грацыёзна пакланіўшыся Гленарвану.

— Містэр Гленарван, — сказаў Джон Мангльс.

— Сэр, — адгукнуўся ў той момант незнаёмы, — спадзяюся, вы прабачыце, што я сам пазнаёміўся з вамі. Але на моры можна дазволіць сабе крыху ўхіліцца ад этыкета; я спадзяюся, што мы хутка станем сябрамі, і ў кампаніі гэтых дам увесь шлях на «Шатландыі» здасца нам такім-жа кароткім, як і прыемным.

Элен і Мэры так разгубіліся, што не знаходзілі слоў для адказу. Яны нічога не разумелі ў нечаканым з'яўленні і гэтага незнаёмага на палубе «Дункана».

— Дазвольце даведацца, з кім маю гонар гаварыць? — запытаў Гленарван.

— З Жакам-Эліясенам-Франсуа-Мары Паганелем, сакратаром парыжскага Геаграфічнага таварыства, членам-карэспандэнтам геаграфічных таварыстваў Берліна, Бамбея, Дармштата, Лейпцыга, Лондана, Пецербурга, Вены і Н'ю-Йорка, ганаровым членам Усходнеіндзійскага каралеўства інстытута геаграфіі і этнаграфіі, карацей кажучы, з чалавекам, які пасля дваццаці гадоў геаграфічных доследаў у чатырох сценах свайго кабінета пажадаў стаць радавым байцом навукі і цяпер накіроўваецца ў

Індыю, каб знайсці там звенні сувязі між
доследамі вялікіх падарожнікаў!

РАЗДЗЕЛ СЁМЫ

Адкуль прыбыў і куды накіроўваўся Жак Паганель

Сакратар Геаграфічнага таварыства быў, відавочна, добра выхаваным чалавекам, бо ўсю гэту тыраду ён праказаў не без грацыі. Аднак, Гленарван ведаў яго імя. Жак Паганель карыстаўся шырокай і заслужанай вядомасцю. Яго геаграфічныя працы, яго справаздачы аб апошніх даследаваннях, якія друкаваліся ў «Бюлэтенях» Геаграфічнага таварыства, яго перапіска з усім светам — усё гэта рабіла Паганеля адным з самых выдатных вучоных Францыі. Таму, пачуўшы імя Паганеля, Гленарван шчыра падаў руку свайму нечаканаму госцю.

— Цяпер, — сказаў ён, — калі знаёмства закончана, дазвольце мне, пане Паганель, задаць вам адно пытанне?

— Хоць дваццаць, — адказаў Паганель, — мне вельмі прыемна гутарыць з вамі.

— Вы прыбылі на борт гэтага судна яшчэ пазаўчора?

— Так, пане. Пазаўчора а восьмай гадзіне вечара. Злезшы з поезда, я сеў на рамізніцкую каляску, якая даставіла мяне непасрэдна на «Шатландыю». Каюту нумар шэсць я заказаў для сябе па тэлеграфу з Парыжа. Ноч была цёмная. З тае прычыны, што на барту «Шатландыі» панавала, як заўсёды перад ад'ездам, сумятня, я нікога не турбаваў і прама пайшоў у сваю каюту. Я не спаў у дарозе амаль трыццаць гадзін і, ведаючы, што найлепшы сродак ад марской хваробы — гэта добра выспацца і ляжаць у пасцелі першыя дні плавання, я адразу лёг і праспаў роўна трыццаць шэсць гадзін, прашу мне верыць.

Цяпер слухачы зразумелі, чым тлумачыцца прысутнасць Жака Паганеля на барту «Дункана». Географ пераблытаў у цемры судны і замест «Шатландыі» сеў на «Дункан». Усё было ясна. Заставалася толькі даведацца, што скажа вучоны, пачуўшы назву і маршрут карабля, на якім ён апынуўся.

— Значыць, вы выбралі Калькуту адпраўным пунктам свайго падарожжа, пане Паганель? — запытаў Гленарван.

— Так, пане. Усё сваё жыццё я марыў убачыць Індыю! І гэта мара майго жыцця хутка здзейсніцца! Можаче ўявіць маю радасць!

— Значыць, каб вы трапілі замест Індыі ў другую краіну...

— Я быў-бы вельмі засмучаны, — перапыніў яго Паганель. — У мяне ёсць рэкамендацыйныя пісьмы к віцэкаралю Індыі, лорду Самерсету, і даручэнне ад Геаграфічнага таварыства, якое неабходна выканаць.

— Ага, дык у вас ёсць даручэнне...

— Так. Мне прапанавалі арганізаваць цікавую і важную экспедыцыю, праграму якой распрацаваў мой вучоны сябра і калега Вів'ен дэ-Сен-Мартэн. Справа тычыцца падарожжа па слядах братаў Шлагінвайт, палкоўніка Воу, Веба, Хаджсона, місіянераў Хука і Габэ, Муркрофта, Жуля Рэмі і раду іншых славурых даследчыкаў. Я хачу дабіцца поспеху там, дзе ў 1846 годзе меў няўдачу місіянер Крык. Карацей кажучы, я маю намер даследаваць плынь ракі Яру-Дзангбо-Чу, якая абвадняе Тібет на працягу паўтары тысячы міль і цячэ ўздоўж паўночнага падножжа Гімалая. Трэба ўрэшце даведацца, ці не ўпадае гэта рака ў Брамапутру на паўночным усходзе Асама! Вы разумееце, панове, падарожніку, які вырашыць гэту

найцікавейшую географічную задачу, забяспечан вялікі залаты медаль!

Паганель быў надзвычайны. Ён гаварыў з вялікім захапленнем. Крылі яго палкага ўяўлення занеслі яго ўжо ў паднябессе. Спыніць яго гаворку было такой-жа цяжкай задачай, як перагарадзіць плацінай плынь Рэйна каля Шафузскіх парогаў.

— Пане Жак Паганель, — пачаў Гленарван, скарыстаўшы перапынак яго прамовы. — Я не сумняваюся, што вы зробіце гэта важнае адкрыццё і што навука будзе вельмі ўдзячна вам. Але я не магу болей захоўваць ад вас, што вы памыліліся: вам давядзецца, на некаторы час, прынамсі, адмовіцца ад уцехі наведаць Індыю!

— Адмовіцца?! Але чаму?

— Таму што вы з кожнай хвілінай усё болей аддаляецеся ад Індыйскага поўострава!

— Што такое, капітан Бертон...

— Я не капітан Бертон, — адказаў Джон Мангльс.

— Але-ж гэта «Шатландыя»?

— Не, гэты карабль не «Шатландыя».

Немагчыма апісаць здзіўленне Паганеля. Ён па чарзе абвёў позіркам нязменна сур'ёзнага Эдуарда Гленарвана, *Элен* і *Мэры*, на тварах

якіх свяцілася шчырае спачуванне, вясёлага Джон Мангльса і абсалютна спакойнага маёра Мак-Набса. Потым, паціснуўшы плячыма і ссунуўшы акуляры з ілба на пераноссе, ён закрычаў:

— Якія нягодныя жарты!

— Але тут яго ўзброеныя акулярамі вочы прачыталі зроблены поўкругам подпіс на коле штурвала:

“ДУНКАН”

ГЛАЗГО

— «Дункан»! «Дункан»! — з адчаем закрычаў ён і, пераскакваючы праз чатыры сходкі, пабег уніз па лесніцы да сябе ў каюту.

Як толькі незадачлівы вучоны знік, усе прысутныя пры гэтай сцэне, за выключэннем маёра, нястрымна зарагаталі. Можна памыліцца і сесці ў эдынбургскі поезд замест думбартонскага — гэта яшчэ поўбяды! Але памыліцца караблём, плыць у Чылі, калі імкнешся ў Індыю, — гэта ўжо верх безуважлівасці!

— Аднак, мяне не здзіўляе гэта з боку Жака Паганеля, — заўважыў Гленарван. — Гэты вучоны вядомы няўдачамі такога парадку. Аднойчы ён апублікаваў карту Амерыкі, у якую нейкім чынам уставіў Японію! Усё-ж гэта

не перашкаджае яму быць выдатным вучоным і адным з лепшых географіаў Францыі.

— Але што мы зробім з гэтым няшчасным чалавекам? — запытала Элен. — Не можам-жа мы везці яго з сабой у Патагонію?

— А чаму-б і не? — спакойна запырэчыў Мак-Набс. — Мы не адказваем за яго безуважлівасць. Уявіце сабе, што такі казус здарыўся-б з ім на чыгунцы; не перамянілі-б з-за яго прызначэнне пезда?

— Не, але ён злез-бы на бліжэйшай станцыі, — адказала Элен.

— Што-ж, і тут ён зробіць тое самае — злезе на бліжэйшай станцыі, — сказаў Гленарван.

У гэту хвіліну ўсхвалёваны і збянтэжаны Паганель, упэўніўшыся, што яго багаж знаходзіцца на «Дункане», зноў падняўся на палубу.

Ён безупынна паўтараў: «Дункан», «Дункан», нібы іншых слоў у яго лексіконе не засталася. Ён хадзіў узад і ўперад, аглядаў аснашчэнне яхты, дапытліва з выглядам поўнага замяшання назіраў на гарызонт.

Урэшце ён падышоў да Гленарвана.

— І куды накіроўваецца... «Дункан»? — запытаў ён.

— У Амерыку, пане Паганель.

— А больш дакладна?

— У Кансепсіён.

— У Чылі! У Чылі! — усклікнуў няшчасны географ. — А што будзе з даручэннем таварыства! Што скажа пан Катрфаж, старшыня цэнтральнай камісіі! А пан Авезіа! А пан Картамбер! А Вів'ен дэ-Сен-Мартэн! Як-жа я цяпер з'яўлюся на паседжанні таварыства?

— Паслухайце, пане Паганель, — сказаў Гленарван. — Не трэба адчайвацца. Усё ўладзіцца найлепшым чынам, і вы патраціце параўнаўча мала часу. Яру-Дзангбо-Чу нікуды не дзенецца з Тібецкіх гор. Мы хутка прыпынімся каля Мадэры і там вы сядзеце на карабль, які будзе варочацца ў Еўропу.

— Дзякую вам за спачуванне, пане. Сапраўды, прыдзецца згадзіцца з гэтым... Але падумайце, якая незвычайная прыгода! Толькі са мной гэта і магло здарыцца! А каюта на «Шатландыі» так і прапала...

— Так, «Шатландыю» вам лепш было-б забыць... на некаторы час, прынамсі!

— Дазвольце, — працягваў Паганель пасля нядоўгага маўчання, — «Дункан» як быццам весяліцельная яхта?

— Зусім справядліва, сэр, — сказаў Джон Мангльс, — і яна належыць містэру Гленарвану.

— Які рады бачыць вас госцем у сябе, — дадаў Гленарван.

— Тысячу разоў дзякую, — адказаў Паганель. — Мяне кранае ваша любезнасць. Але дазвольце мне зрабіць адну заўвагу. Індыя — надзвычай прыгожая краіна... Сюрпрызы і дзівоты падсцерагаюць там падарожнікаў літаральна на кожным кроку. Дамы, напэўна, ніколі не былі ў Індыі... Штурвальнаму варта толькі павярнуць руль, і яхта «Дункан» таксама лёгка паплыве да Калькуты, як і да Кансепсіёна. А так як вы робіце весяліцельную паездку, вам усёроўна...

Глянуўшы на Гленарвана і заўважыўшы, што ён паківаў галавой, вучоны змоўк, не закончыўшы сказаў.

— Пане Паганель, — сказала Элен, — каб мы рабілі звычайную весяліцельную прагулку, то я першая адказала-б вам: едзем у Індыю! І я не сумняваюся, што мой муж таксама не супярэчыў-бы. Але «Дункан» плыве ў Патагонію, каб вярнуць сем'ям і радзіме маракоў, якія пацярпелі караблекрушэнне.

За некалькі хвілін француз-падарожнік быў азнаёмланы з усімі папярэднімі падзеямі; ён з шчырым хваляваннем выслухаў гісторыю знаходкі дакументаў, расказ пра няўдалыя

клопаты ў адміралцействе і пра вялікадушную прапанову Элен Гленарван.

— Місіс, — сказаў ён, — я ў захапленні ад вашай мужнасці і дабраты. Дазвольце мне перад усімі заявіць вам гэта. Ваша яхта павінна прадаўжаць свой шлях. Я ніколі не дараваў-бы сабе, каб затрымаў яе хаця-б на адзін дзень!

— Ці не жадаеце вы далучыцца да нашай экспедыцыі? — прапанавала Элен.

— На вялікі жаль, я пазбаўлены гэтай магчымасці: я абавязан выканаць ускладзеныя на мяне даручэнні. Таму я выйду на бераг на першай-жа стаянцы.

— Гэта значыць у Мадэры, — сказаў Джон Мангльс.

— Няхай гэта будзе ў Мадэры. Адтуль усяго семсот шэсцьдзсят кілометраў да Лісабона, і спосабы зносін з сухазем'ем не прымусяць, напэўна, доўга чакаць.

— Вельмі добра, пане Паганель, — сказаў Гленарван, — мы выканаем ваша жаданне. Што да мяне, дык я рады, што вы ў нас пагасціце яшчэ некалькі дзён. Спадзяюся, вы не вельмі будзеце сумаваць у нашай кампаніі.

— О, містэр Гленарван, — крыкнуў вучоны, — я шчаслівы, што так удачна памыліўся судном! Хаця трэба прызнацца, што нічога не

можа быць больш смешнае, як тое, калі чалавек, сабраўшыся ехаць у Індыю, плыве ў Амерыку!

Не зважаючы на гэту меланхалічную заўвагу, Паганель пагадзіўся з думкай аб адтэрмінаванні пачатку яго даследаванняў, якой ён не мог перашкодзіць. Ён аказаўся вясёлым, далікатным і прыемным спадарожнікам. Не мінула і дня, як ён пасябраваў ужо з усімі. Гленарван, па яго настойлівай просьбе, паказаў яму знойдзеныя дакументы. Ён на працягу доўгага часу ўважліва вывучаў іх і потым аб'явіў, што тлумачэнне Гленарвана адзіна правільнае і ніякага іншага тлумачэння не можа быць. Ён з найвялікшай павагай паставіўся да Мэры і Роберта Грант і зрабіў усё, што залежала ад яго, каб узмацніць у іх надзею на хуткае спатканне з бацькам. Яго прадраканне аб поспеху, які чакае экспедыцыю на «Дункане», нават выклікала ўсмешку на вуснах заўсёды сумнай Мэры.

— Чэснае слова, — закончыў ён, — каб не даручэнне Геаграфічнага таварыства, я з ахвотай прыняў-бы ўдзел у пошуках капітана Гранта!

Калі ён даведаўся, што Элен Гленарван — дачка слаўтага Вільяма Туфнеля, яго захапленню не было канца. Ён ведаў яе бацьку.

Які гэта быў адважны падарожнік! Колькі пісем яны пісалі адзін аднаму, калі Вільям стаў членам-карэспандэнтам парыжскага Геаграфічнага таварыства! Ён сам разам з Мальт-Брунам высунуў яго кандыдатуру ў члены таварыства. Якая нечаканая сустрэча! Які гонар плаваць разам з дачкой Вільяма Туфнеля! У заключэнне ён папрасіў у Элен дазволу расцалаваць яе, на што маладая жанчына, пачырванеўшы, згадзілася.

РАЗДЗЕЛ ВОСЬМЫ

Адным добрым чалавекам стала больш на “Дункане”

Між тым «Дункан», карыстаючыся спадарожнымі паўночнаафрыканскімі плынямі, хутка набліжаўся да экватара. 30 жніўня на гарызонце паказалася Мадэра. Застаючыся верным свайму абяцанню, Гленарван прапанаваў свайму нечаканаму госцю зрабіць прыпынак, каб высадзіць яго на бераг.

— Дарагі Гленарван, — адказаў Паганель,
— скажыце мне шчыра, ці меркавалі вы

прыпыняцца на Мадэры да таго, як я трапіў к вам на борт?

— Не, — сказаў Гленарван.

— У такім выпадку дазвольце мне скарыстаць сваю няшчасную безуважлівасць. Мадэра даследавана вучонымі ўдоўж і ўпоперак. Яна больш не прадстаўляе ніякай цікавасці для географа. Аб гэтай групе астравоў напісаны цэлыя тамы. Дарэчы, яе вінаградарства знаходзіцца зараз у поўным заняпадзе. Уявіце сабе, на Мадэры амаль не засталася вінаграднікаў. У 1813 годзе гадавая вытворчасць віна дасягнула значнай лічбы ў дваццаць дзве тысячы піп¹⁷; у 1845 годзе яна знізілася да двух тысяч шасцісот шасцідзiesiąці дзевяці піп; у сучасны-ж момант яна ледзь дасягае пяцісот піп! Згадзіцеся самі, што гэта сумныя лічбы! Калі вам усёроўна, ссадзіце мяне на Канарскіх астравах...

— Можна спыніцца і каля Канарскіх астравоў, яны таксама знаходзяцца па нашай дарозе.

— Я гэта ведаю, дарагі Гленарван. Бачыце, на Канарскіх астравах можна вывучыць усе тры групы... не кажучы ўжо пра пік Тенерыф, які мне заўсёды хацелася ўбачыць. Гэта рэдкі выпадак. Я скарыстаю яго і, чакаючы прыходу

судна, якое накіроўваецца ў Еўропу, падымуся на гэту славетную гару.

— Як хочаце, дарагі Паганель, — адказаў Гленарван, стрымліваючы ўсмішку.

Ён меў права ўсміхацца.

Канарскія астравы знаходзяцца недалёка ад Мадэры. Гэтыя дзве групы размешчаны адна супроць другой ледзь у двухстах пяцідзiesiąці мілях. Гэтая адлегласць зусім нікчэмная для такога шпаркага судна, як «Дункан».

31 жніўня а другой гадзіне папаўдні Джон Мангльс і Паганель прахаджваліся па палубе. Француз засыпаў свайго субяседніка пытаннямі пра Чылі; раптам капітан перапыніў яго і, паказваючы на нейкую кропку на гарызонце, сказаў:

— Пане Паганель!

— Што, мой дружа? — адказаў вучоны.

— Зірніце ў гэты бок... Вы нічога не бачыце?

— Нічога.

— Вы пазіраеце не туды, куды трэба. Трэба глядзець не на гарызонт, а вышэй яго, у воблакі.

— У воблакі? Нічога не бачу...

— Глядзіце на кончык бушпрыта. Бачыце перад ім у воблаках чорную кропку?

— Не.

— Вы проста не хочаце бачыць! Не гледзячы на тое, што мы амаль у сарака мілях, пік Тенерыф выразна відзен над гарызонтам!

Хацеў Паганель бачыць ці не, але праз некалькі гадзін яму давялося скласці зброю перад відавочнасцю і або абвясціць сябе сляпым, або прызнацца, што і ён убачыў пік Тенерыф.

— Значыць, урэшце вы яго бачыце? — запытаў Джон Мангльс.

— Так, так, вельмі добра бачу, — адказаў Паганель. — Гэта і завецца пікам Тенерыф?

— Так.

— Нешта, мне здаецца, ён не вельмі высокі.

— Аднак ён узвышаецца на адзінаццаць тысяч футаў пад узроўнем мора.

— Гэта ніжэй за Манблан¹⁸.

— Магчыма, але калі вы пачнеце ўзбірацца на яго, вы з вялікай павагай паставіцеся да яго вышыні.

— Узбірацца на Тенерыф? На якое ліха, дарагі капітан? Гэта ўжо зрабілі раней за мяне! Гумбольдт і Банплан! Вось сапраўды геній, гэты Гумбольдт! Ён ўзбраўся на гэтую гару, даў вычарпальнае апісанне яе, да якога не дабавіш ні аднаго слова, адзначыў пяць зон: вінаграднікаў, зону лаўровых дрэў, зону сосен,

зону альпійських лугоў і бясплодную зону. Ён забраўся на самую верхавіну піка, дзе не было нават месца для таго, каб сесці! Адтуль позірк яго аглядаў плошчу, роўную чвэрці ўсёй Іспаніі. Потым ён апусціўся ў жарало вулкана, на самае дно яго патухлага кратэра. Што мне застаецца рабіць тут пасля гэтага вялікага чалавека?

— Ваша праўда, — адказаў Джон Мангльс. — Пасля Гумбольдта вам сапраўды тут няма чаго рабіць. Вельмі шкада, што вы будзеце сумаваць, чакаючы судна ў Тенерыфскім парту. Тут цяжка разлічваць на які-небудзь занятак.

— О, — смеючыся, адказаў Паганель, — пацехі я знайду усюды. Узяць хаця-б астравы Зялёнага мыса. Хіба там няма выгодных месц для стаянкі?

— Колькі хочаце. Няма нічога лягчэй, чым прычаліць да Віла-Прайа.

— У гэтым ёсць адна вялікая перавага, якую-б я не хацеў скарыстаць, — адказаў Паганель. — Яна заключаецца ў тым, што астравы Зялёнага мыса знаходзяцца вельмі блізка ад Сенегала, дзе я сустрэну сваіх землякоў. Я вельмі добра ведаю, што гэты архіпелаг лічыцца сумным, бясплодным, дзікім і нездаровым. Але для географа ўсё ўяўляе

цікавасць. Бачыць — значыць вучыцца. Ёсць шмат людзей, якія не ўмеюць бачыць. Будучы ў падарожжы, у іх застаецца не больш свежых уражанняў, чым у якога-небудзь слімака. Паверце, я не належу да такіх.

— Я вельмі рады, што гэта так, пане Паганель, — адказаў Джон Мангльс. — Я ўпэўнен, што геаграфічная навука шмат выйграе ад вашага прабывання на астравах Зялёнага мыса. Мы ўсёроўна павінны будзем спыніцца там, каб зрабіць запас вугалю, і вы зусім не затрымаеце нас.

Сказаўшы гэта, капітан змяніў курс, каб абыйсці Канарскія астравы з захаду; вядомы пік застаўся ззаду, і «Дункан», ідучы з ранейшай шпаркасю, 2 верасня а пятай гадзіне раніцы ўжо мінуў тропік Рака. Надвор'е вельмі змянілася. Паветра зрабілася цяжкім і вільготным, як гэта звычайна бывае ў перыяд дажджоў.

Дрэнны час для падарожнікаў, але вельмі карысны для жыхароў афрыканскіх астравоў, дзе няма дрэў, а значыцца, і вільгаці!

Бурлівае мора не дазваляла пасажырам часта выходзіць на палубу, але размовы ў салоне не сталі ад гэтага менш ажыўленыя.

Трэцяга верасня Паганель пачаў рыхтавацца да высадкі на бераг. «Дункан» у гэты час праходзіў між астравоў Зялёнага мыса. Ён мінуў ужо востраў Соль, сапраўдную пячаную магілу, пустэльную і бясплодную, абышоў каралавыя рыфы, пакінуў ззаду востраў св. Якава, перасечаны з поўначы на поўдзень ланцугом базальтавых гор, які ўзнімаецца двума высокімі вяршынямі. Урэшце «Дункан» увайшоў у бухту Віла-Прайа і кінуў якар на глыбіні васьмі сажань, каля самога горада. Надвор'е было жахлівае, прыбой быў надзвычай моцны, не глядзячы на тое, што бухта добра затулена ад вятроў. Праз вялікі дождж ледзь можна было ўгледзець горад, размешчаны на раўніне каля вулканічных гор, вышынёй у трыста футаў. Востраў меў вельмі сумны выгляд.

Элен не настойвала больш на сваім першапачатковым рашэнні наведаць горад. Пагружаць вугаль тут было вельмі цяжка.

Пасажыры «Дункана» прымушаны былі сядзець у каютах да таго часу, пакуль мора і неба не прымуць свайго звычайнага выгляду.

Пытанне аб надвор'і, натуральна, стала сталым прадметам гутаркі на барце яхты. Кожны выказваў сваю думку, за выключэннем

маёра, які да сусветнага патопу паставіўся-б, напэўна, з такой самай спакойнасцю.

Паганель хадзіў узад і ўперад па каюце, ківаючы галавой.

— Як не шанцуе!.. Нібы наўмысля! — гаварыў ён.

— Сапраўды, — адказаў Гленарван, — сілы прыроды ўзброіліся супроць вас.

— Я пастараюся ўлагодзіць іх!

— Не можаце-ж вы высадзіцца на бераг у такі дождж! — сказала Элен.

— Я-то змагу, але мае рэчы і мае інструменты! Яны загінуць!

— Непрыемны толькі самы момант высадкі, — сказаў Гленарван, — але, апынуўшыся ў Віла-Прайа, вы ўладзіцеся нядрэнна, хаця магчыма і не зусім камфартабельна. Кампанія свіней і малпаў не заўсёды прыемная і не можа, вядома, замяніць людской, але падарожнік не павінен быць асабліва патрабавальным. Дый апрача таго можна спадзявацца, што праз сем-восем месяцаў вам удалася выбрацца адсюль у Еўропу.

— Сем-восем месяцаў! — закрычаў Паганель.

— Не менш. Астравы Зялёнага мыса не вельмі часта наведваюць караблі ў перыяд дажджоў. Але вы зможаце гэты час добра

скарыстаць. Гэты архіпелаг яшчэ вельмі мала вывучаны. У галіне тапаграфіі, кліматалогіі, этнаграфіі і гіпсаметрыі тут ёсць над чым папрацаваць...

— Вы можаце даследаваць рэкі, — сказала Элен.

— Іх няма, — запярэчыў Паганель.

— Ну, дык рэчкі

— Іх таксама няма.

— Можа ручаіны?

— Ніводнай!

— Ну, што-ж, — сказаў маёр, — вы папрацуеце ў лясах.

— Для таго, каб быў лес, патрэбны дрэвы, а дрэў тут таксама няма.

— Маляўнічая краіна, няма чаго сказаць! — заўважыў маёр.

— Супакойцеся, мілы Паганель, — падтрымаў яго Гленарван, — горы-то на ўсякі выпадак тут ёсць.

— О, яны зусім невысокія і нецікавыя. К таму-ж яны даўно даследаваны.

— Што-ж... — развёў рукамі Гленарван.

— Звычайна, мяне праследуюць няўдачы. Калі на Канарскіх астравах я павінен быў-бы ісці па слядах Гумбольдта, дык тут мяне апярэдзіў геолаг Шарль Сент-Клэр Дэвіль.

— Ці магчыма гэта?

— Няма ніякага сумнення, — адказаў Паганель плаксіва. — Гэты вучоны быў на барту французскага карвета «Рашучы» ў час яго стаянкі каля астравоў Зялёнага мыса. Ён пабываў на вяршыні найбольш выдатнай з гор архіпелага, на вулкане вострава Фого. Што мне застаецца тут рабіць пасля яго?

— Гэта сапраўды вельмі прыкра, — сказала Элен. — Што-ж вы ўсё-такі думаеце рабіць, Паганель?

Паганель маўчаў.

— Сапраўды, — сказаў Гленарван, — вам варта было-б высадзіцца каля берагоў Мадэры, хаця там і няма больш віна.

Вучоны сакратар Геаграфічнага таварыства ўсё яшчэ маўчаў.

— На вашым месцы, Паганель, я пачакаў-бы, — сказаў маёр такім самым тонам, якім ён сказаў-бы: «Я не чакаў-бы».

— Дарагі Гленарван, — запытаў урэшце Паганель, — дзе вы мяркуеце яшчэ прыпыніцца?

— О, не раней, чым каля Кансепсіёна...

— Пракляцце! Гэта зусім аддаліць мяне ад Індыі!

— Ніколькі. Пасля таго, як «Дункан» міне мыс Горн, вы пачнеце набліжацца да яе.

— Сумняваюся.

— Аднак, — прадаўжаў вельмі сур'ёзна Гленарван, — ці не ўсёроўна, трапіце вы ў Остці Вест-Індыю, ці не?

— Чорт вазьмі, сэр! — закрычаў Паганель.
— Вось довад, які зусім выскачыў у мяне з галавы!

— Па-другое, мой мілы Паганель, залаты медаль можна заслужыць абы дзе. Усюды можна знайсці, што шукаць, што адкрываць, — як на хрыбтах Кардыльер, таксама і ў Тібецкіх гарах.

— А даследаванні плыні ракі Яру-Дзангбо-Чу?

— Глупства! Вы заменіце яго даследаваннем плыні Каларадо! Вось гэта сапраўды цікавая рака! Яе шлях нікому дакладна не вядомы, і карты...

— Я ведаю гэта, дарагі сэр. Карты бясконца хлусяць. О, я не сумняваюся, што па маёй просьбе Геаграфічнае таварыства таксама ахвотна накіравала-б мяне ў Патагонію, як і ў Індыю, але я не падумаў пра гэта.

— Вынік вашай звычайнай безуважлівасці.

— Выходзіць, Паганель, што вы будзеце суправаджаць нас? — сказала Элен самым ветлівым тонам.

— А мая місія, пані?...

— Папярэджваю вас, што мы пройдзем праз Магеланаў праліў, — дадаў Гленарван.

— Вы спакуснік, сэр!

— Я дадам яшчэ, што мы наведаем порт Голада, — сказаў Джон Мангльс.

— Порт Голада? — крыкнуў француз, на якога наступалі з усіх бакоў. — Гэты славуты ў летапісах геаграфіі порт?!

— Географ будзе вельмі карысны для нашай экспедыцыі. А што можа быць лепшае за тое, як прымусіць навуку служыць на карысць чалавецтву? — падхапіла Элен.

— Гэта вельмі добра сказана, місіс!..

— Францыя і Шатландыя прымуць такім чынам удзел у гэтай справе, — прадаўжаў Гленарван.

— Застаньцеся з намі, пане Паганель! — весела сказаў Роберт Грант.

— Ведаеце, што я вам скажу, мае дарагія сябры, — праказаў урэшце Паганель, — я бачу, вам вельмі хочацца, каб я застаўся.

— А вы, Паганель, вы аж паміраеце ад жадання застацца, — весела сказаў Гленарван.

— Вядома! — ускрыкнуў Паганель. — Але я так баяўся быць навязчывым!

РАЗДЗЕЛ ДЗЕВЯТЫ

Магеланаў праліў

Усе насельнікі «Дункана» прышлі ў захапленне, даведаўшыся пра рашэнне Паганеля. Роберт кінуўся к яму на шыю з такой жвавасцю, што паважаны сакратар Геаграфічнага таварыства ледзь не паваліўся.

— Моцны хлопчык, — сказаў ён. — Я навучу яго геаграфіі!

Відавочна, Роберту належала зрабіцца незвычайным чалавекам. Усе збіраліся перадаць яму свае якасці: Джон Мангльс хацеў зрабіць з яго марака, Гленарван — чалавека з мужным сэрцам, Элен — вялікадушнага і добрага чалавека, маёр — стрыманага адважнага воіна, і ўрэшце Мэры — чалавека, які ўмее цаніць добрыя ўчынкі.

«Дункан» шпарка закончыў пагрузку вугалю і, пакінуўшы панурыя астравы Зялёнага мыса, паплыў на захад. Знайшоўшы спадарожную плынь, якая ішла ад берагоў Бразіліі, ён 7 верасня пры свежым паўночным

ветры пераплыў экватар і ўвайшоў у паўднёвае паўшар’е.

Пераход пакуль што праходзіў добра. Усе лічылі гэта добрай прыметай. Здавалася, што шансы на паспяховы канец экспедыцыі ўзрастаюць з кожным днём. Джон Мангльс быў цвёрда ўпэўнен, што экспедыцыя знойдзе капітана Гранта. Праўда, гэта ўпэўненасць была вынікам галоўным чынам палкага жадання бачыць Мэры Грант шчаслівай і спакойнай — капітана Джона не на жарты зацікавіла маладая дзяўчына, і ён так удала хаваў сваё зароджанае пачуццё да яе, што пра яго ведалі ўсе на яхце, апрача Мэры і яго самога.

Што датычыць вучонага-географа, дык, ён, бясспрэчна, быў самым шчаслівым чалавекам ва ўсім паўднёвым паўшар’і. Цэлыя дні ён вывучаў геаграфічныя карты. Імі былі завалены ўсе сталы ў кают-кампаніі, к вялікаму незадавальненню Ольбінета, якому яны заміналі накрываць стол. У спрэчках з буфетчыкам Паганеля падтрымлівалі ўсе пасажыры яхты, апрача маёра, надзвычай абьякавага да геаграфічных праблем наогул, а ў часе яды асабліва.

Паганелю пашчасціла знайсці ў куфэрку памочніка капітана некалькі разрозненых кніг, у тым ліку адну іспанскую, і ён рашыў вывучаць іспанскую мову. Ніхто з пасажыраў і каманды «Дункана» ёй не валодаў, а між тым на чылійскім узбярэжжы без іспанскай мовы нельга было абыйсціся. Будучы здольным лінгвістам, Паганель спадзяваўся зразумець таямніцы гэтай мовы яшчэ да прыходу яхты ў Кансепсіён, а пакуль заўзята працаваў, цэлыя дні, мармычучы сабе пад нос нейкія дзіўныя словы. У кароткія хвіліны адпачынку ён клікаў Роберта і побач з практычнымі ведамі з геаграфіі расказваў яму гісторыю берагоў, да якіх так шпарка набліжаўся «Дункан».

10 верасня яхта знаходзілася пад $5^{\circ}37'$ шыраты і $31^{\circ}15'$ даўгаты. У гэты дзень Гленарван даведаўся пра адну гістарычную дэталь, невядомую для большасці нават самых адукаваных людзей. Паганель расказваў гісторыю адкрыцця Амерыкі. Гаворачы пра вялікіх мораплаўцаў, па маршруту якіх цяпер плыла яхта, ён зазначыў, што Хрыстафор Калумб памёр, так і не даведаўшыся, што ён адкрыў Новы Свет.

Усе недаверліва ўскрыкнулі і запратэставалі. Але Паганель настойваў на сваім сцвярджэнні.

— Гэта зусім верна, — гаварыў ён. — Я не хачу змяншаць славу Калумба, але гэта бясспрэчны факт. У канцы пятнаццатага стагоддзя ўсе розумы былі заняты адным: палегчыць спосабы гандлёвых зносін з Азіяй, знайсці новую дарогу на Усход, — адным словам, знайсці карацейшы шлях у «краіну пранасцей» — Індыю. Гэту задачу ставіў перад сабой і Калумб. Ён зрабіў чатыры падарожжы і падыходзіў да берагоў Куманы, Гандураса, Маскітнаму берагу, Нікарагуа, Верагуа, Коста-Рыкі і Панамы, лічачы іх за берагі Японіі і Кітая, і памёр, так і не заўважыўшы існавання адкрытага ім вялізнага мацерыка.

— Я хачу вам верыць, дарагі Паганель, — сказаў Гленарван. — Тым не менш я не магу супакоіцца ад здзіўлення. Скажыце хаця-б, хто з мораплаўцаў заўважыў памылку Калумба?

— Яго паслядоўнікі: Охеда, які суправаджаў яго ў падарожжах, Вінсент Пінсон; Амерыго Веспучы, Мендоса, Басцідас, Кабраль, Соліс, Бальбоа. Гэтыя мораплаўцы прайшлі ўздоўж усходніх берагоў Амерыкі, з поўначы на поўдзень, унасімыя тою-ж плыняй, якая праз

трыста шэсцьдзесят гадоў уносіць нас! Ведайце, сябры мае, мы пераплылі экватар на тым самым месцы, дзе ў апошнім годзе пятнаццатага стагоддзя пераплыў яго Вінсент Пінсон, а цяпер мы набліжаемся да восьмага градуса паўднёвай шыраты, пад якім ён прычаліў да берагоў Бразіліі. На год пазней партугалец Кабраль забраўся яшчэ далей — да цяперашняга порта Сегура. Потым Веспучы, у 1502 годзе, у час трэцяй сваёй экспедыцыі, заплыў яшчэ далей на поўдзень. У 1508 годзе Вінсент Пінсон і Соліс злучыліся для сумеснага даследавання берагоў новага мацерыка. У 1514 годзе Соліс адкрыў вусце Ла-Платы і быў з'едзены тубыльцамі, аддаўшы Магелану главу першым абыйсці мацерык. Гэты вялікі мораплаўца ў 1519 годзе накіраваўся ў плаванне на чале экспедыцыі з пяці караблёў, праплыў уздоўж берагоў Патагоніі, адкрыў порт Жаданы, порт св. Юліяна, адкрыў пад пяцьдзесят другім градусам шыраты праліў Адзінаццаці тысяч дзяўчын, які павінен быў пазней атрымаць яго імя, і ўрэшце 28 лістапада 1520 года апынуўся у Ціхім акіяне. Падумаць толькі, як павінна было біцца сэрца ў гэтага чалавека, якую радасць павінен быў ён перажыць, убачыўшы гэта новае

мора, якое заблішчэла на кругавідзе пад сонечнымі праменьнямі!..

— О, пане Паганель, — ускрыкнуў Роберт, захапіўшыся хваляваннем вучонага, — як-бы я хацеў быць там у гэты час!

— І я таксама, мой хлопчык! Я-б не прамінуў такога выпадку, каб меў магчымасць радзіцца на чатыры стагоддзі раней!

— Як нам падзякаваць неба за тое, што вы нарадзіліся ў наш час? — сказала Элен. — Інакш вы не былі-б з намі на палубе «Дункана», і мы-б не даведаліся пра гэтую гісторыю!

— Вам-бы яе расказаў другі які-небудзь безуважлівы географ. І ён дадаў-бы, што даследаванне заходняга ўзбярэжжа мацерыка было здзейснена братамі Пізаро. Гэтыя смелыя авантурысты заснавалі тут шмат гарадоў. Куско, Квітко, Ліма, Сант-Яго, Віла-Рыка, Вальпарайзо і Кансерпсіён, к якому накіроўваецца цяпер «Дункан», былі закладзены імі. Адкрыцці Пізаро і Магелана дазволілі нанесці на карту прыкладны контур новага мацерыка, на вялікую радасць вучоных Старога Свету.

— О, каб я быў на іх месцы, я не задаволіўся-б гэтым, — сказаў Роберт.

— Чаму? — запытала Мэры, мацярынскі гледзячы на малодшага брата, вочкі якога заблішчэлі пры расказе аб адкрыццях.

— Скажы, чаму, мой хлопчык? — у сваю чаргу папрасіў Гленарван, і ўхвальна ўсміхнуўся Роберту.

— Таму што я не супакоіўся-б, пакуль не даведаўся-б, што знаходзіцца далей на поўдзень ад Магеланава праліва!

— Брава, мой хлопчык! — сказаў Паганель.
— Я таксама пастараўся-б даведацца, ці ёсць на поўдні яшчэ якія-небудзь землі ці да самага полюса цягнецца адкрытае мора, як меркаваў ваш, сябры мае, зямляк Дрэк. Не сумняваюся, што каб Роберт Грант і Жак Паганель жылі ў семнацатым стагоддзі, яны-б пайшлі разам з Ван-Схоутэнам і Лемерам, двума галандцамі, якія паставілі сабе за мэту раскрыць гэту геаграфічную загадку.

— Гэта былі вучоныя? — запытала Элен.

— Не, гэта былі проста адважныя купцы, якіх мала турбавала навуковае значэнне адкрыццяў. Тады існавала галандская Ост-Індская кампанія, што ўладала прывілеяй на ўвесь гандаль, які ажыццяўляўся праз Магеланаў праліў. А таму што ў той час іншага марскога шляху ў Азію праз захад не ведалі,

гэта прывілея Ост-Індскай кампаніі звязвала свабоду гандлю. Некаторыя купцы рашылі змагацца з гэтай манаполіяй, стараючыся знайсці другі праліў. У ліку гэтых апошніх быў нехта Ісаак Лемер, чалавек разумны і адукаваны. Ён арганізаваў за свой кошт экспедыцыю пад начальствам свайго пляменніка Якава Лемера з горада Горна, выдатнага марака Ван-Схоутэна. Адважныя маракі адплылі з Галандыі ў чэрвені 1615 года, праз сто гадоў пасля Магелана. Яны адкрылі праліў Лемера між Вогненнай Зямлёй і зямлёй Штатаў і 12 лютага 1616 года абышлі слауты мыс Горн, які яшчэ больш чым яго сабрат, мыс Добрай Надзеі, заслужыў прозвішча мыса Бур.

— О, як-бы я хацеў быць з імі! — зноў крыкнуў Роберт.

— Так, каб ты быў з імі, мой хлопчык, дык перажыў-бы нямала незабыўных момантаў, — прадаўжаў Паганель. — Ці можа быць на свеце большае здавальненне, большая радасць, чым радасць і здавальненне марака, які наносіць на карту сваё адкрыццё? Перад яго вачыма, міля за міляй, адкрываюцца новыя землі, востраў за востравам, мыс за мысам як-бы ўсплываюць на паверхню вады, паўстаюць з небыцця! Спачатку рысы контура новаадкрытай зямлі

распльвістыя, перарыўныя, няўпэўненыя. Тут — самотная даліна, там — адасобленая бухта, воддаль — заліў, які знікае ў смуге туманаў. Але паступова запас вестак расце, лініі ўдакладняюцца, месца прабелаў займаюць цвёрда праведзеныя штрыхі. Дакладна акрэсленыя выгіны бухт урэзваюцца ў берагі, мысы ўвельчваюць зямельныя масівы, і ўрэшце новы мацярык з усімі сваімі азёрамі, рэкамі і ручаямі, горами, раўнінамі і далінамі, вёскамі, гарадамі і сталіцамі разгортваецца на глобусе ва ўсёй сваёй прыгажосці! Ах, сябры мае, даследчык новых земляў — гэта той самы вынаходца! Ён пазнае такую-ж радасць, ён адчувае і перажывае так-жа востра. Але ў нашыя дні, на жаль, крыніц адкрыццяў ужо амаль няма... Людзі ўсё бачылі, усё апісалі, і мы, географы, нарадзіўшыся апошнімі, асуджаны на пакутную бяздзеінасць.

— Няверна, дарагі Паганель! — запырэчыў Гленарван.

— Што-ж нам рабіць?

— Тое, што робім мы!

«Дункан» між тым з надзвычайнай шпаркасцю плыў па шляху Веспучы і Магелана. 15 верасня ён пераплыў тропік Казерога і накіраваўся у славуты праліў. Удзень можна

было разгледзець на гарызонце ледзь прыкметную палоску — берагі Патагоніі. Яхта ішла прыкладна за дзесяць міль ад берагу, і на такой адлегласці нават надзвычай добрая падзорная труба Паганеля давала свайму гаспадару толькі вельмі цмянае ўяўленне аб гэтым амерыканскім узбярэжжы.

Дваццаць пятага верасня «Дункан» апынуўся каля ўваходу ў Магеланаў праліў. Джон Мангльс спакойна ўвёў у яго яхту. Гэты шлях звычайна выбіраецца параходамі, якія ідуць з Атлантычнага ў Ціхі акіян. Дакладная даўжыня праліва — трыста семдзсят шэсць міль; ён усюды суднаходны нават для караблёў з глыбокай асадкай; дно яго вельмі добра трымае якары; шматлікія вадаёмы з прэснай вадой, багатыя рыбай рэкі, дваццаць выгодных і бяспечных якарных стаянак — усё гэта разам узятае дае яму бяспрэчную перавагу ў вачах морахода перад небяспечным пралівам Лемера і страшнымі скаламі мыса Горн, з яго безупыннымі бурамі і ўраганамі.

На працягу першых гадзін плавання па Магеланаву праліву, гэта значыць праз шэсцьдзсят-восемдзсят міль, берагі яго застаюцца нізіннымі і пясчанымі.

Жак Паганель не спускаў позірку з зямлі, прагна разглядаючы кожны каменьчык. Пераход павінен быў заняць не болей трыццаці шасці гадзін, і рухавая панарама асветленых цудоўным паўднёвым сонцам берагоў, безумоўна, апраўдвала шумнае захапленне вучонага. Ні аднаго тубыльца не было відаць на паўночным беразе праліва. Толькі некалькі гаротных, схудалых дзікуноў бадзяліся па голых скалах Вогненнай Зямлі.

Паганель вельмі засмуціўся, што патагонцы не паказваюцца, і бурчэнне вучонага з гэтай прычыны нямала пазабавіла яго спадарожнікаў.

— Што-ж гэта за Патагонія, калі тут няма ніводнага патагонца? — гаварыў ён.

— Цярплінасць, дарагі географ, — адказаў Гленарван. — Хутка вы ўбачыце патагонцаў!

— Я ўжо не веру ў гэта!

— І тым не менш яны існуюць, — сказала Элен.

— Я мала веру ў гэта, бо не бачу іх.

— Трэба меркаваць, што імя «патагонец», якое па-іспанску азначае «даўганогі», было дадзена рэальна існуючым людзям, а не зданям?

— О, імя нічога не даказвае, — адказваў Паганель, які настойваў на сваім, каб не даць

астынуць спрэчкам. — Апрача таго, наогул невядома, як іх завуць!

— Аднак! — усклікнуў Гленарван. — Вось гэта навіна!.. Ці чулі вы пра гэта, маёр?

— Не, — адказаў Мак-Набс, — але я не даўбы меднага граша, каб даведацца пра гэта.

— І тым не менш вы даведаецеся, роўнадушны вы чалавек! — сказаў Паганель. — Магелан назваў тубыльцаў «патагонцамі», гэта верна; але фіджыйцы завуць іх «цірэменеі», чылійцы — «каукалу», каланісты Кармена — «цегуельхі», арауканцы — «уіліхі»; Бугенвіль дае ім імя «чаухі», а самі сябе яны называюць «іпакен». Дазвольце запытаць у вас, якім-жа імем называць іх і наогул ці можа існаваць народ, у якога столькі імён?

— Вось гэта сур'ёзны доказ, — засмялася Элен.

— Прымаю яго, — сказаў Гленарван, — але я спадзяюся, наш агульны друг Паганель прызнае, што калі існуе сумненне наконт імя патагонцаў, то ў адносіне іх росту няма разыходжання?

— Ніколі я не пацверджу гэтай страшэннай недарэчнасці! — жвава адказаў географ.

— Яны велізарнага росту? — настойваў Гленарван.